

การจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่
ให้เป็นสถานที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม¹

Management of the Sacred Mountain of Wat Mon Phraya Chae for
Pilgrimage and Cultural Tourism

สถาพร เก่งพานิช¹

นักศึกษาลัทธิสุทธศิลป์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Email: sathaporn.keng@cmu.ac.th

สุกรี เกษรเกศรา²

รองศาสตราจารย์ ประจำคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Email: sugree_ga@cmu.ac.th

วรลัญจก์ บุญสุรัตน์³

รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Email: woralun@gmail.com

บทคัดย่อ

วัฒนธรรมล้านนา มีการให้ความสำคัญต่อ “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” และนำระบบความคิดและความเชื่อเรื่อง “จักรวาลคติ” มาจำลองการสร้างจักรวาลให้เกิดภายในพื้นที่ชุมชนของตนให้กลายเป็นเขาพระสุเมรุ โดยผนวกกับความเชื่อทางพุทธศาสนา จึงนำมาสู่การสร้างองค์พระธาตุขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ในบริเวณพื้นที่ของม่อนพระยาแช่ จึงเป็นทั้งพื้นที่ “ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” และเป็นปูชนียสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่เชื่อมโยงกับตำนานการสร้างเมืองลำปาง หรือ “เขลางค์นคร” และในอดีตพื้นที่แห่งนี้ เคยเป็นพื้นที่ใช้สอยในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีของเมืองลำปาง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาแบบสหวิทยาการ และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนา เพื่อศึกษาบริบทเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย และศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง รวมทั้งชุมชนโดยรอบ และประเพณีที่เกี่ยวข้อง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยในวิทยานิพนธ์ นายสถาพร เก่งพานิช เรื่อง “การจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนการศึกษาแก่นิสิตนักศึกษาบัณฑิตศึกษา เพื่อใช้ในการค้นคว้าวิจัย ประจำปี 2558 ของมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี และทุนสนับสนุนการวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา ปีงบประมาณ 2559 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ตลอดจนสภาพปัญหา เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมการเลี้ยงผีที่เคยสืบทอดกันมาในอดีต ได้เปลี่ยนแปลงและยกเลิกไป และไม่มีกิจกรรมใดๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเมืองลำปาง เหมือนเช่นพระธาตุประจำเมืองของเมืองสำคัญต่างๆ ในล้านนา ปัจจุบันวัดม่อนพระยาแช่ เป็นเพียงปูชียสถานหรือศาสนสถานของชุมชนหมู่บ้านที่อยู่โดยรอบและใกล้เคียง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและจุดชมวิวของเมืองลำปางเท่านั้น ทำให้การให้ความสำคัญกับตัวองค์พระธาตุ และตำนานของม่อนพระยาแช่ ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น ลดความสำคัญและถูกลดคุณค่าลงไปในอดีต คงเหลือไว้ซึ่งกิจกรรมทางวัฒนธรรมในการจัดประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 7 เหนือ (ตรงกับเดือน 9 หรือ มิถุนายน) ของทุกปี

การศึกษาครั้งนี้จึงได้เสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเสนอผ่านการสื่อความหมายมรดกทางวัฒนธรรม ในรูปแบบของสื่อที่ให้ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตลอดจนประเพณีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ประชาชนชาวลำปางได้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของวัดม่อนพระยาแช่ และจัดทำเป็นแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในการเป็นสถานที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ของจังหวัดลำปางต่อไป

คำสำคัญ: พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์, ภูเขาศักดิ์สิทธิ์, สถานที่แสวงบุญ, ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, วัดม่อนพระยาแช่

Abstract:

Lanna With a focus on "Sacred Space" and introduced the idea that the "Cosmology" to simulate the creation of the universe within their community to become Mout Sumuru. By combining the Buddhist belief. It led to the creation Phrathat (Stupa) to the center of the universe. In the area of Mon Phraya Chae. The whole area, "Sacred Mountain" and places of historical importance associated with creation myths of Lampang City or "Kelang Nakhon" and in the past this area was living in spirit rituals of City (Mueang).

This research is a Qualitative Research, using Interdisciplinary Research and present the results of research to study the context Descriptive Research on beliefs about sacred space and sacred stupa (Phrathat) in the area of northern Thailand. Historical study and beliefs associated with the sacred place of Wat Mon Phraya Chae, Mueang District, Lampang Province as well as surrounding communities and tradition associated, the problem to proposed model and how to handle the sacred mountain of Wat Mon Phraya Chae as a place of pilgrimage and Cultural Tourism.

The research found that tradition and witchcraft ceremony inherited from the past has changed and ignored. There is no activity related to Lampang city like another Phrathat (Stupa) in important cities of Lanna kingdom. Nowadays, Wat Mon Phraya Chae is only sacred place or religious place of surrounding communities and also a tourist attraction and view point of the city. That derogated value and importance of the Phrathat (Stupa). Moreover, the legend of Mon Phraya Chae which used to be sacred space is depreciated and it remains just cultural activity like Song Nam Phrathat (sprinkling water onto a stupa) which take place in June of every year.

This study proposes a form and how to handle the sacred mountain of Wat Mon Phraya Chae as a place of Pilgrimage and Cultural Tourism through the Cultural Interpretation. In the form of media that provides information on the historical background and beliefs associated with sacred space. The traditions associated The people of Lampang have seen the value and importance of Wat Mon Phraya Chae and prepared Cultural Mapping to create economic value added in being a place of Pilgrimage and Cultural Tourism of Lampang Province.

Keyword: Sacred Space, Sacred Mountain, Pilgrimage, Cultural Tourism, Wat Mon Phraya Chae

1. บทนำ

ในอาณาบริเวณของวัฒนธรรมล้านนา นั้นให้ความสำคัญต่อ พื้นที่ หรือ สถานที่ ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หรือ มีความสำคัญ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมในธรรมชาติ เช่น ม่อนดอย ภูเขา ต้นไม้ใหญ่ หรือแม้แต่แม่น้ำลำธาร รวมไปถึง “พื้นที่” (Space) ที่อยู่ในชุมชน หรือ เมือง หรือ ส่งอิทธิพลต่อคนในพื้นที่นั้น คำว่า “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Sacred Space” (Jan-ngam, 1999: 173) ดังนั้นนิยามความหมายของคำว่า “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” จากการศึกษาทางด้านปรัชญา และด้านโบราณคดี ที่มีการนิยามความหมายที่คล้ายคลึงกันโดยเป็นการแสดงออกถึง พื้นที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม หรือมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผู้คนในสถานที่แห่งนั้นกำหนดให้เป็นสถานที่สำคัญ โดยอาจมีการใช้สอยในพื้นที่ หรือเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน

นอกจากนี้ยังได้รับเอาระบบความคิดและความเชื่อเรื่อง “จักรวาลคติ” (Cosmology) นำมาสู่การจำลองการสร้างจักรวาล ให้เกิดอยู่ในพื้นที่ชุมชนของตนเพื่อให้กลายเป็นเขาพระสุเมรุ โดยนำมาผนวกความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จึงนำมาสู่การสร้างพระธาตุขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางจักรวาล ถือเป็นการสร้างศูนย์กลางชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีและเป็นศูนย์รวมความเชื่อของคนในชุมชน ดังนั้นการให้ความสำคัญกับ “ภูเขา” โดยยกให้เป็น “ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” (Sacred Mountain) ของคนในล้านนา ซึ่งพระธาตุเจดีย์ที่มีการปรากฏสร้างอยู่บนยอดดอย โดยทั่วไปจะมีอายุของการก่อสร้างที่น้อยกว่ากลุ่มพระธาตุที่อยู่ในเมือง ซึ่งการปรากฏขึ้นของกลุ่มพระธาตุเจดีย์แบบนี้ เป็นผลมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ที่แพร่หลายเข้ามาสู่ล้านนาเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ทำให้คติความเชื่อต่อการให้ความสำคัญแก่พระบรมสารีริกธาตุ รอยพระพุทธบาท และพระธาตุเจดีย์ แต่คติการสร้างพระธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่บนยอดดอย ไม่ใช่แนวคิดที่มาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ทั้งหมด เพราะคติการสร้างพระธาตุเจดีย์ในลังกาก็ไม่ได้ให้ความสำคัญของการประดิษฐานอยู่บนยอดดอยเขาเสมอไป แต่ในล้านนาคติการสร้างพระธาตุนบนยอดดอยได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก น่าจะเป็นผลมาจากการผสมผสานของอิทธิพลภายนอกเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ (Damrikun, 2002: 180)

ล้านนาจึงรับเอาพระพุทธศาสนา มาประสมประสานเข้ากับการนับถือผี (Spirit) ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว ความนิยมในการสร้างพระธาตุนั้น เป็นการเชื่อมโยงดินแดนอันเป็นเมืองหลวงของพระพุทธศาสนา คือ ชมพูทวีปเข้ากับชุมชน เมื่อสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาและพระพุทธเจ้าถูกปึกหลักอย่างเป็นรูปธรรมใจกลางชุมชนแล้ว พระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นสิ่งชอบธรรมที่เป็นกลไกหนึ่งทีประสานเพิ่มเข้ามา พร้อมกับการนับถือผี เพื่อเป็นการควบคุมวิถีการดำเนินชีวิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น วิธีคิดแบบพุทธศาสนาและฮินดูที่ขยายอิทธิพลเข้ามาสู่ดินแดนล้านนา จึงถูกนำไปแปลความหมายต่อการอธิบายโลกแบบพื้นถิ่น แทนที่จะยอมรับเอาเขาพระสุเมรุในคติอินเดียว่าอยู่ที่ชมพูทวีป กลับสร้างความเชื่อที่ให้ดอยในหมู่บ้านของตนเป็นเขาพระสุเมรุเสียเอง และสร้างพระธาตุนบนยอดขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางจักรวาลของชุมชน

(Lertvicha, 1991) ด้วยความสอดคล้องกับโลกทัศน์ของชาวล้านนา ที่ให้ความสำคัญต่อภูเขาในฐานะที่เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของบรรพชน ตลอดจนความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่พื้นถิ่น กับคตินิยมของการนับถือพระบรมสารีริกธาตุ อันเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมใหม่ที่แพร่หลายเข้ามา จึงทำให้คติความเชื่อการสร้างหรือสถาปนาพระธาตุนบนดอยนั้นได้รับการยอมรับ และนิยมก่อสร้างอย่างแพร่หลายอยู่ในดินแดนล้านนา จึงทำให้ชุมชนหรือเมืองสำคัญในเขตวัฒนธรรมล้านนา ปรากฏพระธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่บนดอยเป็นปูชนียสถานที่สำคัญของชุมชนอยู่แทบทุกแห่ง (Damrikun, 2002: 180-183) รวมไปถึง พระธาตุม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ด้วยเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาในเรื่องคติความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในเขตพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย และศึกษาถึงประวัติ ความเป็นมา คติความเชื่อ และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ตลอดจนสภาพปัญหา ในฐานะทั้งที่เป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ เพื่ออนุรักษ์ พัฒนาให้เป็นสถานที่ที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนเมืองลำปางเหมือนเช่นพระธาตุประจำเมืองของเมืองสำคัญต่างๆในล้านนา ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษาจะทำให้ได้ข้อมูลที่แสดงถึงคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ตลอดจนรูปแบบและวิธีการจัดการที่เหมาะสมเพื่อให้เป็นที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และทำให้ประชาชนในจังหวัดลำปางได้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ และได้มีส่วนร่วมในการจัดการ สืบทอด อนุรักษ์ และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจในการเป็นสถานที่แสวงบุญและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดลำปาง และประเทศชาติต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของบทความ

2.1. เพื่อศึกษาบริบทเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

2.2. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง รวมทั้งชุมชนโดยรอบ และประเพณีที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนปัญหาของวัดม่อนพระยาแช่ในฐานะเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.3. เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3. ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาในรูปแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary Research) และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนา (Descriptive Research) กระบวนการศึกษา ประกอบไปด้วย 2 ขั้นตอน คือ (1) ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทประวัติศาสตร์ สังคม

และวัฒนธรรมของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ รวมถึงสภาพปัญหาของวัดม่อนพระยาแช่ในฐานะเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ (2) ศึกษาเพื่อหารูปแบบและวิธีการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และใช้เครื่องมือในการเก็บและรวบรวมข้อมูล คือ 1) แบบสัมภาษณ์ (Interview) 2) แบบสำรวจทางกายภาพ (Observation Physical Measurement) และ 3) การสังเกตการณ์ (Observation)

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาความ (Descriptive Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง รวมทั้งชุมชนโดยรอบและประเพณีที่เกี่ยวข้อง มาทำการวิเคราะห์ในประเด็นการศึกษา ดังนี้ 1) ศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน 2) คุณค่าความสำคัญของวัดม่อนพระยาแช่ ในฐานะปูชนียสถานและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และ 3) สภาพปัญหาของวัดม่อนพระยาแช่ในฐานะปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จากนั้นทำการศึกษาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมและเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

4.1. แนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Place)

“พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” มีองค์ประกอบ 2 ด้านได้แก่ “โลกสามัญ” (Profane World) และ “โลกศักดิ์สิทธิ์” (Sacred World) ซึ่ง ปรีตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล ได้ให้ความหมายว่า เป็นโลกที่มองเห็นและสัมผัสได้ ซึ่งมีทั้งการเกิดและตาย สุข และทุกข์ โดยบันทึกเรื่องราวผ่าน เรื่องเล่า และตำนานในอดีตของชุมชน โดยนำเรื่องราวมาผูกเชื่อมโยงเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของชุมชน ทั้งนี้ความเชื่อและตัวตนของชุมชนจะถูกตั้งไว้ในฐานะที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของบริบทชุมชน โดยการสร้างความเชื่อเกี่ยวกับพลังเหนือธรรมชาติและโลกหลังความตาย ซึ่งเป็นโลกที่พระเจ้า และวิญญาณมนุษย์สิงสถิตอยู่ เรียกว่า โลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) (Chalermpow Ko Anantakool, 2003)

ส่วน Emile Durkheim มองว่า “โลกศักดิ์สิทธิ์” และ “โลกสามัญ” เป็นมโนทัศน์อย่างหนึ่งที่ใช้ในการพิจารณาระบบความเชื่อและศาสนา เพื่อสามารถทำให้สัมผัส หรือเข้าถึงโลกศักดิ์สิทธิ์ได้ มนุษย์จึงสร้างพื้นที่เฉพาะสำหรับประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างโลกสามัญของผู้คนกับโลกทางความเชื่อในอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือ วิญญาณ เรียกว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Place) (Durkheim, 1915)

และ ศรีศักร วัลลิโภดม ได้เขียนอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสามารถสรุปความและแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) **ลักษณะเชิงพื้นที่** ซึ่งมักอยู่ในตำแหน่งภูมิประเทศที่เด่น เช่น เนินเขา หรือเป็นสถานที่ ที่มีร่องรอยอันไม่สามารถอธิบายได้ เช่น ศาสนสถานของบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือมีลักษณะทางธรรมชาติที่แปลกประหลาด 2) **พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า** ซึ่งชุมชนได้สร้างความหมายให้กับพื้นที่ที่มีความสำคัญในชุมชน ผ่านการผูกเรื่องราว และตำนานในอดีต ออกมาเป็นเรื่องราวเล่าขานสืบต่อกันมาจนกลายเป็นความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งตำนานที่ผูกเอาไว้ได้เชื่อมโยง

ความเป็นตัวตนของคนในชุมชนเข้ากับพลังอำนาจบางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายได้ระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ 3) **ร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา** ซึ่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จะมีร่องรอย หรือสัญลักษณ์ที่ถูกทำให้เชื่อว่า เป็นร่องรอยศักดิ์สิทธิ์ปรากฏอยู่ โดยมีความเกี่ยวข้องกับตำนานในพื้นที่ (Valipodom, 1999)

4.2. แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource Management)

“การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม” เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพื่อนำทรัพยากรทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อมนุษย์ เป็นการนำกระบวนการจัดการทรัพยากรสินในภาคธุรกิจ เพื่อนำมาใช้กับวัฒนธรรมโดยเปลี่ยนเป้าหมายของการจัดการเพื่อความยั่งยืนของวัฒนธรรม เพื่อนำเข้าไปจัดการสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัววัฒนธรรม ทั้งธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม คุณธรรม จริยธรรม อาศัยการอนุรักษ์ สุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ผู้คน วิธีการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อจิตสำนึกและการปฏิบัติของผู้คนในสังคม อันเป็นผลของการจัดการวัฒนธรรมที่ยั่งยืน (Tungcharoen, 2009:17-25)

คุณค่าและความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น จึงมีคุณค่าและความหมายที่แตกต่างกัน ตามพื้นฐานของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ซึ่งคุณค่าของทรัพยากรนั้นมีหลากหลาย ตามมุมมองและวัตถุประสงค์ของการนำทรัพยากรทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไปใช้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ ความงาม วิชาการ มีความสำคัญกับผู้คนในระดับต่างๆ ตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่ม คุณค่าของวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาหรือเกิดใหม่ได้ ซึ่งการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นต้องคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรที่เกิดกับผู้คนเป็นสำคัญ โดยใช้กระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีขั้นตอนที่เป็นระบบ และผสมผสานวิธีการในรูปแบบของสหวิทยาการ ซึ่งส่วนสำคัญในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือ การสื่อความหมาย เพื่อให้สาธารณชนสามารถเข้าใจความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากปัจจัยของผู้นำเสนอ วิธีการนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ ต้องประเมินและปรับปรุงเพื่อให้กระบวนการสื่อความหมายเกิดประสิทธิภาพและเหมาะสมกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมแต่ละประเภท เพื่อให้เกิดการจัดการอย่างยั่งยืน อาจมีแนวทางในการจัดการที่แตกต่างกันไป เช่น การใช้ การพัฒนา การป้องกัน และการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรม แต่วัตถุประสงค์โดยรวมจะมุ่งเน้นประโยชน์ของมนุษย์และรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Lertcharnrit, 2011: 32-68)

การพิจารณาคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น มีแนวทางในการพิจารณาที่หลากหลาย ซึ่งในกฎบัตรเบอร์ร่า (Burra Charter) ได้ระบุถึงประเภทของคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมโดยพื้นฐาน ออกเป็น 4 ด้าน คือ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสุนทรียศาสตร์ ด้านวิทยาศาสตร์ และด้านสังคมและความเชื่อ เป็นคุณค่าของผู้คนทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ซึ่งมีคุณค่าโดยตัวของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเอง ทั้งที่ตั้ง การใช้งาน ความสัมพันธ์ และความหมายต่างๆในพื้นที่มรดกวัฒนธรรมนั้น (Australia ICOMOS, 2000)

4.3. แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ตามที่ World Heritage Convention ขององค์การ UNESCO ได้กำหนดมรดกโลก ประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจโดยมนุษย์ (Landscape designed and created intentionally by man) 2) ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการอันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ การปกครองศาสนาและความเชื่อ (Organically evolved landscape) ได้แก่ พื้นที่ปรากฏร่องรอยของภูมิทัศน์โบราณ (A relic or fossil landscape) และภูมิทัศน์ที่ยังคงวิวัฒนาการอยู่อย่างต่อเนื่อง (A continuing landscape) และ 3) ภูมิทัศน์ที่มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในพื้นที่ เช่น ศาสนา ลัทธิความเชื่อ (Associative cultural) (Office of the National Culture Commission, Ministry of Culture and Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2006: 19-20)

คณะทำงานภูมิทัศน์วัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม จัดแบ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรม ออกตามความเข้มข้นของการจัดการของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ออกเป็น 3 ประเภท ไว้ดังนี้

(1) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม** ลักษณะของชุมชนที่มีภูมิทัศน์เป็นเอกลักษณ์สำคัญโดดเด่น คือชุมชนที่ยังประกอบด้วยสภาพแวดล้อมธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ การตั้งถิ่นฐาน มีการแทรกตัวอยู่ในระบบนิเวศทางธรรมชาติ ด้วยการปรับตัวให้อยู่ร่วมกันอย่างมีดุลยภาพ เช่น การตั้งถิ่นฐานบนเทือกเขาริมแม่น้ำในป่าไม้ เป็นต้น (2) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบมีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม** เป็นชุมชนที่มีลักษณะโดดเด่นทั้งในแง่ภูมิทัศน์และวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นพื้นที่ที่มีแนวทางการจัดการที่เหมาะสมได้หลากหลายแนวทาง แต่ในการจัดการต่างๆ ควรอาศัยปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ควรใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างอุดมสมบูรณ์ในการจัดการ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นจะก่อให้เกิดปัญหาน้อยกว่าการพึ่งพาทรัพยากรที่สังเคราะห์ขึ้นหรือทรัพยากรใดๆ ที่ไม่มีในท้องถิ่น (3) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์** แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ **วัฒนธรรมที่จับต้องได้** หรือเป็นรูปธรรมเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทนี้ สามารถทำได้หลากหลายรูปแบบแต่ต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่เป็นสำคัญ และต้องนำมาเป็นพื้นฐานความคิดในการออกแบบหรือจัดการในภูมิทัศน์ ดังนั้นในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ชุมชนอย่างถ่องแท้ เพื่อให้อยู่ในกรอบวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน และมีผู้ที่มีความรู้มีประสบการณ์ เข้ามาแนะนำ หรือวางกรอบความคิด และแผนการจัดการซึ่งต้องไม่เกินกำลังของชุมชนที่จะดำเนินการเองได้ (Kirdsiri, 2008: 19)

หน่วยงาน International Union for Convention of Natural and Natural Resource (IUCN) จึงได้นำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวคิดในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape Management) ซึ่งประกอบด้วย 1) การรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องการการสนับสนุนในเชิงเศรษฐกิจ 2) การรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องการการสนับสนุนจากท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้อง 3) องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องมีการศึกษาในรายละเอียด โดยเก็บและรวบรวมข้อมูล และนำมาวิเคราะห์ เพื่อวางแผนจัดการได้อย่าง

เหมาะสม 4) การวางแผนจัดการต้องมีการวิเคราะห์ คุณค่า จุดมุ่งหมาย ผลกระทบ และข้อมูลด้านต่างๆ เพื่อการตัดสินใจที่เหมาะสม 5) กฎระเบียบและข้อบังคับควรยืดหยุ่นได้ และต้องคำนึงสิทธิของชุมชนท้องถิ่น 6) การจัดการ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องพิจารณาจากปัจจัยที่ครอบคลุมในทุกๆด้าน ทั้งสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรม (Office of the National Culture Commission, Ministry of Culture and Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2006: 35)

4.4. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism)

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งศึกษาเรียนรู้สังคมและสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่างๆ โดยผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี พิธีกรรม วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคแต่ละสมัย อีกทั้งผู้ที่มาท่องเที่ยวจะได้รับทราบถึงประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่มีมรดกวัฒนธรรมเป็นสื่อในการสืบทอดและส่งผ่านมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน โดย ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว ได้กล่าวว่า ประเทศต่างๆในปัจจุบันเล็งเห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการสร้างรายได้ให้กับประเทศของตนอย่างมหาศาล จึงนำวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์การตลาดของประเทศ การตลาดและการส่งเสริมการตลาด จึงมีความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทยเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งการดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจในการผลิตสินค้าและบริการตามนโยบายของธุรกิจนั้น จะมีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค การตลาดมีส่วนผสมทางการตลาดที่สำคัญที่จะช่วยเพิ่มยอดขาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม (4 P's) ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่ดี (Product) ราคาที่เหมาะสม (Price) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) และการส่งเสริมการตลาด (Promotion) ดังนั้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงจำเป็นที่จะต้องใช้การส่งเสริมการตลาด (Promotion) มาเป็นเครื่องมือในการขยายกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยว ซึ่งจะส่งผลให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำเป็นใช้ส่วนผสมของการส่งเสริมการตลาดมาช่วยดำเนินงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และการจัดกิจกรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างยิ่งของการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Sukhothai Thammathirat University, 2012: 18-27)

5. แนวคิดการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (Cultural Interpretation)

กฎบัตรริโคโมส ว่าด้วย การสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Site – Proposed Final Draft) ได้ให้ความหมายของการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (Cultural Interpretation) ว่าเป็นช่องทางให้เกิดการสื่อสารระหว่างมรดกทางวัฒนธรรม กับผู้เรียนรู้ และได้กำหนดได้หลักการสำคัญ 7 ประการ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสื่อความหมายและการนำเสนอที่เหมาะสมในมรดกทางวัฒนธรรมรูปแบบต่างๆ ไว้ดังนี้ (1) การเข้าถึงและการทำความเข้าใจ เพื่ออำนวยความสะดวกในการสร้างความเข้าใจ สร้างความประทับใจ รวมไปถึงสร้างความตระหนักและความจำเป็นในการอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (2) สร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการรับรองความสำคัญ และให้การยอมรับ เพื่อได้การสื่อความหมายที่ถูกต้อง

บนพื้นฐานของหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ วิชาการ วัฒนธรรมและประเพณี (3) ให้ความสนใจกับบริบทและสภาพแวดล้อม เพื่อปกป้องคุณค่าที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยการนำเสนอความสัมพันธ์ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมกับบริบทและสภาพแวดล้อม (4) รักษาและเคารพความจริงแท้ของแหล่งมรดกวัฒนธรรม เพื่อการสื่อสารเนื้อหาทางประวัติศาสตร์และคุณค่า รวมไปถึงป้องกันการสื่อความหมายที่ไม่เหมาะสม และผลกระทบต่อแหล่งมรดกวัฒนธรรม (5) การวางแผนเพื่อเกิดความยั่งยืนในการอนุรักษ์ มีความต่อเนื่องในการดำเนินงานบำรุงรักษา ปรับปรุงข้อมูลที่ใช้ในการสื่อความหมายในระยะยาว (6) คำนึงถึงองค์รวม โดยให้ผู้ใช้มีส่วนได้ส่วนเสีย ชุมชนผู้เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการสื่อความหมาย และการดำเนินงานต่างๆ (7) ความสำคัญของการศึกษา วิจัย และการฝึกอบรม ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อความหมาย การนำเสนอ ที่มีความเหมาะสมและยั่งยืน (ICOMOS, 2007)

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิจัยเพื่อทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ เพื่อให้เป็นสถานที่ที่แสงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” มีขอบเขตในการศึกษา ดังนี้

1) ขอบเขตเนื้อหา

เป็นการศึกษาบริบทเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย และศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง รวมทั้งชุมชนโดยรอบและประเพณีที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนปัญหาของวัดม่อนพระยาแช่ในฐานะเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่ที่แสงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2) ขอบเขตพื้นที่

การศึกษาคั้งนี้มีขอบเขตพื้นที่อยู่ในเขตตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1) ประชากร (Population) ในการศึกษาคั้งนี้ ประกอบด้วย ศาสนสถาน และโบราณสถาน ภายในวัดม่อนพระยาแช่ ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ ชุมชน และวัดม่อนพระยาแช่

2) กลุ่มตัวอย่างและวิธีการคัดเลือกตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ในการศึกษาคั้งนี้ ประกอบด้วย เจ้าอาวาสวัดม่อนพระยาแช่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มภาคี/เครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/องค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชน นักวิชาการ ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเขตตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง แบบไม่จำกัดจำนวน ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดม่อนพระยาแช่ คติความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบจงใจ (Purposive Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือในการเก็บและรวบรวมข้อมูล คือ

1) **แบบสัมภาษณ์ (Interview)** เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อใช้ในการศึกษาวิจัยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะจงรายบุคคล (Individual Depth Interview) จาก เจ้าอาวาสวัดม่อนพระยาแช่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มภาคี/เครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/องค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย ประชาชนชาวบ้าน และประชาชน นักวิชาการ ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาวัดและชุมชน คติความเชื่อท้องถิ่น คติความเชื่อเรื่องพระธาตุ รูปแบบสถาปัตยกรรม ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่

2) **แบบสำรวจทางกายภาพ (Observation Physical Measurement)** เป็นการศึกษาและสำรวจพื้นที่และบริเวณโดยรอบพื้นที่วัดม่อนพระยาแช่ โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงการสำรวจ และจัดบันทึกข้อมูลลงในแบบสำรวจทางกายภาพ

3) **การสังเกตการณ์ (Observation)** โดยเป็นการสังเกตการณ์ภาคสนาม (Field Observation) คือ ผู้ศึกษาสังเกตลักษณะทางกายภาพของวัด สถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อม และชุมชนโดยรอบ จากการถ่ายภาพที่ได้ควบคู่ไปพร้อมกับการสัมภาษณ์และจัดบันทึกเพื่อสังเกตพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูล

การเก็บข้อมูล

1) การเก็บข้อมูลภาคเอกสาร

การเก็บข้อมูลภาคเอกสาร (Document Study) เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้น โดยศึกษาจาก ตำราน พงศาวดาร จารึก หนังสือ/ตำรา และงานวิจัย/วิทยานิพนธ์ ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในเขตพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมา คติความเชื่อ และประเพณีที่เกี่ยวข้อง กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ตลอดจนสภาพปัญหา ในฐานะเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จากสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอสมุดคณะวิจิตรศิลป์ หอสมุดคณะสถาปัตยกรรม หอสมุดคณะสังคมศาสตร์ หอสมุดคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอปฏิบัติการบัณฑิตศึกษาศาสตราจารย์วิชาการจัดการศิลปะ และวัฒนธรรม และหอสมุดประชาชน จังหวัดลำปาง เพื่อศึกษาค้นคว้าเพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ต่อไป

2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม

การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในเขตพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมา คติความเชื่อ และประเพณีที่เกี่ยวข้อง กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ตลอดจนสภาพปัญหา ในฐานะเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยใช้การสังเกตการณ์ไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์จากเจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน และประชาชนในท้องถิ่น เพื่อเป็นเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้

การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis) และแปลความ (Interpretation)

ใช้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาความ (Descriptive Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง รวมทั้งชุมชนโดยรอบ ตลอดจนประเพณีที่เกี่ยวข้อง มาทำการวิเคราะห์ ดังนี้

1. ศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน ตลอดจนพื้นที่โดยรอบ
2. คุณค่าความสำคัญของวัดม่อนพระยาแช่ ในฐานะปูชนียสถานและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
3. สภาพปัญหาของวัดม่อนพระยาแช่ในฐานะเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วัฒนธรรม

จากนั้นทำการศึกษวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมและเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ผลการศึกษาวิจัย

1. บริบททางคติความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ และพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

1.1 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Space)

1) นิยาม ความหมาย และประเภทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

คำว่า “**ศักดิ์สิทธิ์**” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 คำว่า “**ศักดิ์**” หรือ “**ศักดิ์-**” หมายถึง อำนาจ ความสามารถ กำลัง ฐานะ (Royal Institute, 1999: 1,094) และ “**สิทธิ์**” หมายถึง อำนาจอันชอบธรรม (Royal Institute, 2542: 1,193) ดังนั้นคำว่า “**ศักดิ์สิทธิ์**” จึงมีความหมายว่า เป็นสิ่งที่เชื่อว่ามีอำนาจอาจบันดาลให้สำเร็จดังประสงค์, ความขลัง เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัดมุงคล ศักดิ์สิทธิ์ (Royal Institute, 1999: 1,094) และในพจนานุกรมฉบับภาษาไทย-ภาษาอังกฤษ ของ สอ เสถบุตร ให้ความหมายว่า อันเป็นที่สักการะ หรือ ที่นับถือในทางศาสนา (Sethaputra, 1982: 1,277)

ซึ่งคำว่า “**ศักดิ์สิทธิ์**” มีความหมายตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “**Sacred**” อ่านออกเสียงว่า “**เซ-ครีด**” (*sá'krid*) ใน Longman Dictionary ให้ความหมายว่า เป็นศาสนาในทางธรรมชาติ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้า หรือ สิ่งที่มีความสำคัญน่าเคารพยกย่องอย่างยิ่งในทางศาสนา (Longman Group UK Limited, 1992: 1,160) ส่วน Encyclopedic World Dictionary ให้ความหมายว่า เป็นการอุทิศเพื่อพระเจ้าหรือศาสนา การให้ความเคารพเลื่อมใสต่อศาสนาโดยมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์ หรือพระเจ้า (The Hamlyn Publishing Group Limited, 1971: 1,379)

2) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

คติความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็คือการนับถือ “**ผี**” (**Spirit**) และ “**ธรรมชาติ**” (**Natural**) เกิดการบนบานเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตทาง

การเกษตร มาตั้งแต่ราว พ.ศ.1100 เป็นต้นมา และต่อมาบ้านเมืองนั้นรับเอาศาสนาจากภายนอกเข้ามาอย่าง เป็นรูปธรรม เห็นได้จากตัวอักษรและจารึกภาษาบาลี-สันสกฤต ที่ใช้อยู่ในคัมภีร์ และการสร้างศาสนสถานเป็น สถูปเจดีย์ในพุทธศาสนา หรือเทวาลัยของพราหมณ์ฮินดู รวมถึงแหล่งโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำนวนไม่น้อย ที่พบว่าเคยมีผู้คนอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ที่เริ่มรับเอาวัฒนธรรมอินเดียเข้ามา และบางแห่งมีประวัติศาสตร์ยาวนานถึงราว พ.ศ.1800 ที่ปรากฏหลักฐาน การเคลื่อนย้ายที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนไปมาอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน และสร้างศาสนสถานซ้อนทับกันใน บริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม เพื่อให้คงความเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมของชุมชนที่สืบทอดกันมาอย่าง ยาวนาน ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงลัทธิทางศาสนาไปแล้วก็ตาม และจากการขุดค้นทางโบราณคดีศาสน สถานหลายแห่ง พบว่า ใต้ฐานของอาคารลงปามีหลุมฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ฝังอยู่ หรือแม้แต่ศา สนสถานจำพวกปราสาทของเขมร และ จามปา ที่สร้างอยู่บนภูเขาศักดิ์สิทธิ์ ที่มีการนับถือกันมาตั้งแต่ก่อน ประวัติศาสตร์ (Chuwichian, 2012) ซึ่งถือเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น ศาสนสถาน”

นอกจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศาสนสถานแล้ว พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็ยังสามารถจำแนก ออกมาเป็น **พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางธรรมชาติ (Sacred Natural Sites)** คือ พื้นที่ที่มีคุณลักษณะทางธรรมชาติ หรือ เป็นแผ่นดินขนาดใหญ่ หรือ แผ่น้ำ ที่มีความสำคัญ (Significance) เป็นพิเศษในทางจิตวิญญาณแก่ ผู้คนและชุมชน(Wikipedia) อันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ที่มนุษย์ให้ ความเคารพยำเกรง และให้ความศรัทธามาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (Kirdsiri, 2010: 103) ซึ่งวัฒนธรรม ลักษณะนี้เป็นความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ แม้ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้จะไม่ได้เป็น คำสอนของศาสดาก็ตาม และความเชื่อในภูตผีปีศาจก็อาจรวมเรียกว่าเป็นความเชื่อทางศาสนาได้ เพราะถือว่าเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ (Pongsapich, 1994: 8-9)

ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ยังหมายรวมถึง พื้นที่ หรืออาณาบริเวณที่มีความเกี่ยวข้องกับ กับประวัติ หรือตำนานทางศาสนา ก็ทำให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในประเทศอินเดีย บริเวณที่ แม่น้ำ คงคาและแม่น้ำยมนา มาบรรจบกันที่เมืองอัลลาฮาบาด จึงถือได้ว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อว่า บริเวณนั้น มีแม่น้ำที่ไม่สามารถมองเห็นได้อีกสายหนึ่ง คือ แม่น้ำสรสวตี ที่ไหลมาบรรจบด้วย (Jan-ngam, 1988: 183) และสถานที่หรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ไม่ปรากฏพบสิ่งก่อสร้าง ก็สามารถเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ ซึ่ง ปรากฏอยู่ในสถานที่ที่มีความสำคัญทางศาสนา หรือมีความเกี่ยวข้องกับชีวประวัติของศาสดา เช่น ในพุทธศาสนา สถานที่อันเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน ก็ถือเป็น พื้นที่หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (Jan-ngam, 1988: 183)

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในดินแดนล้านนา เป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับตำนานของ การสร้างบ้านแปงเมือง หรือแม้กระทั่งการให้ความสำคัญต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีต่อสังคมและ วัฒนธรรม ตามคติความเชื่อของชาวล้านนา มักมีความเกี่ยวข้องกับ “พื้นที่” และ “สถานที่” ที่มีความ เกี่ยวข้องกับศาสนา และคติความเชื่อที่มีมาตั้งแต่อดีต ดังเช่น คติความเชื่อเรื่อง “เสออินทขิล” ของชาวลัวะ และชาวล้านนา (Encyclopedia of Thai Cultural Foundation, 1999: 7,927) ดังนั้น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ใน

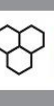
ล้านนา” จึงเป็นพื้นที่ที่มีภูมิทัศน์ที่มีรูปทรงที่แปลกตา และมีภูมิลักษณะที่เป็นแบบภูเขา หรือเป็นภูมิลักษณะทางธรรมชาติที่เกิดจากการกักตัวของหินปูน หรือการที่เป็นแหล่งรวมของระบบนิเวศน์ที่มีลักษณะเฉพาะตัวเนื่องจากเป็นพื้นที่ทางธรรมชาติที่มีภูเขาหินปูน จึงทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตเฉพาะถิ่น (Endemic Species) ทั้งพันธุ์พืชและสัตว์ และด้วยภาพลักษณ์ของภูมิทัศน์ที่แปลกตาเช่นนี้จึงถูกกำหนดทำให้กลายเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” (Kirdsiri, 2010: 106)

ดังที่ได้กล่าวมาจึงพอสรุปความได้ว่า “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นั้นอาจจะเป็นได้ทั้งพื้นที่ หรือสถานที่อันเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หรือ เป็นพื้นที่ หรือสถานที่ซึ่งมีสิ่งปลูกสร้าง หรือศาสนสถาน ตั้งอยู่ในพื้นที่ และคนในพื้นที่ ชุมชน รวมไปถึงคนภายนอก ที่ให้ความสำคัญต่อพื้นที่ หรือสถานที่นั้นมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และยกย่องให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์”

1.2 ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Mountain)

“ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” (Sacred Mountain) เป็นการผสมคำกันระหว่างคำว่า “ภูเขา” (Mountain) และ คำว่า “ศักดิ์สิทธิ์” (Sacred) ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ จึงมีความหมายหรือมีนัยยะที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับ การศึกษาการถือกำเนิดของจักรวาล (Cosmogony) และ จักรวาลวิทยา (Cosmology) อันเป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นศูนย์กลาง และเป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “แผ่นดิน” และ “ท้องฟ้า” (Vatsyayan, 1991: XIV) อีกทั้งคนมักจะถือว่าภูเขาเป็นผู้พิทักษ์ชุมชนใหญ่ๆ หรือบ้านเมือง ภูเขาได้รับการเคารพนับถือในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่มีพลังสามารถให้ทั้งคุณและโทษแก่ชุมชนได้ เช่น ชาวจีนมีการบวงสรวงสังเวญภูเขา ต่อมาภายหลังจึงเป็นการสังเวญเจ้าแห่งภูเขา หรือแม้แต่ ชาวไร่ชาวนาแถบภูเขาอุราล ก็มีความเชื่อว่าภูเขาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับเทพเจ้า และไม่ใช่เป็นเพียงที่สถิตของเทพเจ้า (Jangam, 1988: 228) จึงสะท้อนให้เห็นถึง คติความเชื่อในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ หรือความเจริญงอกงาม ผ่านทางสัญลักษณ์แทนความเป็นศูนย์กลาง และแทนความสัมพันธ์ระหว่าง “แผ่นดิน” กับ “ท้องฟ้า” โดยสื่อออกมาผ่านความเป็น “ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” และมักจะมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านเมืองของคนในอดีตด้วย อันเป็นคติที่แฝงอยู่ในความเชื่อเรื่องจักรวาลคติ

ทั้งนี้ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ มักจะมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตำนานด้วย ส่วนในแง่ของสัญลักษณ์ “ภูเขา” คือส่วนที่อยู่ยอดสุด เพราะเชื่อว่าอยู่ใกล้กับโลกสวรรค์ (Religious Worlds) (Naess, 1995) หลากๆ ศาสนามีการสถาปนาภูเขาให้กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ภูเขาโอลิมปัส (Mount Olympus) ในเทพนิยายกรีก หรือมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญๆ เช่น ภูเขาซีนาย ในศาสนายูดาห์ ส่วนในกรณีอื่นๆ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ ก็อาจมีต้นกำเนิดมาจากตำนาน (Myths) เช่น Hara Berezaiti ภูเขาในตำนานของชาวเปอร์เซีย ในศาสนาโซโรอัสเตอร์ (Zoroastrianism) หรือเป็นภูเขาไฟ เช่น ภูเขาเอ็ตนา (Mount Etna) ในประเทศอิตาลี ก็ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ด้วย เพราะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของวัลแคน (Vulcan) เทพเจ้าแห่งไฟของโรมัน หรือแม้แต่ ภูเขาไกรลาส (Mount Kailash) ที่เชื่อว่าเป็นที่พำนักของพระศิวะ (Shiva) เทพเจ้าในศาสนาฮินดู (Hindu) (Wikipedia) และ ในลัทธิที่นับถือจิตวิญญาณ (Animism) ภูเขาศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้า และเป็นศูนย์กลางของทั้ง อนันตจักรวาล (Macro Cosmos) และ จุลจักรวาล (Micro Cosmos) จึงเกิด

การเคารพบูชาและให้การยอมรับ นับถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ การปรากฏขึ้นของภูเขาหลายแห่งที่กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุผลอันเนื่องมาจากภูเขาเหล่านั้นเป็นที่ถือกำเนิดของศาสนาสำคัญในพระพุทธศาสนา ภูเขาที่ถือเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์จะมีความเกี่ยวข้องกับช่วงชีวิตของพระพุทธเจ้าหลายครั้ง คือ เบญจคีรี (Benjakiri Mountain) ในประเทศอินเดีย สถานที่ซึ่งเกิดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาของพระพุทธเจ้า ณ เบญจคีรี หนึ่งใน ห้า ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ล้อมรอบเมืองราชคฤห์ (Rajgir city) แห่งรัฐมณฑล (Bihar) (Sowanee, 2009: 13)

ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ในดินแดนของทวีปเอเชีย มีความเชื่อพื้นฐานร่วมกันประการหนึ่งคือ ความเชื่อเรื่องภูเขาศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะเป็น อินเดีย พม่า ไทย ลาว อินโดนีเซีย และญี่ปุ่น เป็นต้น เนื่องจากภูเขาเป็นภูมิลักษณะ (Geographical Feature) ที่มีลักษณะเป็นแผ่นดินที่ยกสูงขึ้นไปบนท้องฟ้า เมื่อนำมาผนวกเข้ากับ ความเชื่อในเรื่อง “สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ” และ “เทพยดาอารักษ์” จึงเกิดการยกให้ภูเขาเหล่านั้น เป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (Kirdsiri, 2008: 48) อีกทั้งยังรวมไปถึงภูเขาที่มีลักษณะอันโดดเด่น สามารถมองเห็นได้แต่ไกลก็สามารถเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ได้ และมักจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ เมือง หรือ ท้องถิ่น อย่างเช่น ในแคว้นอมราวตี อันเป็นที่ตั้งของเมืองยาเกียว และศาสนสถานสำคัญหลายแห่ง โดยเฉพาะ กลุ่มของโบราณสถาน หมี่เซิน (Mý Son) หรือแม่แต่เขารังแมว (Rangmaw Mountain) ซึ่งเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถมองเห็นได้อย่างเด่นชัด หรือในเขตแคว้นปาณชุงรังคะ ซึ่งเป็นของพวกจามทางตอนใต้ ก็มีภูเขาที่ถือเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ โดยที่ความศักดิ์สิทธิ์นั้น อยู่ตรงปลายแหลม บนยอดภูเขา ที่เด่นตรงออกมา คล้ายกับแท่งศิวลึงค์ ที่มีความโดดเด่นของภูเขาที่มีเศียรคล้ายศิวลึงค์อยู่บนยอดนี้ ในจดหมายเหตุจีนโบราณ เรียกภูเขาลูกนี้ว่า “ลึงคบรรพต” (Lingabanpot) หรือ “สวยมภูวลึงค์” เป็นเขาศักดิ์สิทธิ์ ที่สมมุติขึ้นเป็นแท่งศิวลึงค์ ธรรมชาติ (Valipodom, 1999)

แม้ว่าภูเขาศักดิ์สิทธิ์จะเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้น แต่ก็ถือเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (Cultural Landscape) ที่เกี่ยวเนื่องกับ “วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” (Intangible Heritage) เช่น ภูเขาไฟฟูจิ ประเทศญี่ปุ่น หรือ ดอยเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ (Kirdsiri, 2008: 48) และภูเขาหลายแห่งจึงถูกนำเสนอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก (World Heritage Site) ทั้งแบบมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศจีน เช่น ภูเขาอู๋ไถซาน (Mount Wutai) ซึ่งถือเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา แบบมรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) เช่น ภูเขาซานชิงซาน (Mount Sanqingshan) และ แบบผสมระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม (Mixed Site) เช่น ภูเขาไท่ซาน (Mount Taishan) นอกจากนี้ทัศนคติความเชื่อในเรื่องภูเขาศักดิ์สิทธิ์ในเอเชีย ก็ยังมีต้นกำเนิดมาจากตำนานและความเชื่อของคนในท้องถิ่นด้วย จึงทำให้ภูเขานั้นกลายเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ได้ เช่น ตำนานของประเทศญี่ปุ่น ที่มีความเชื่อว่าภูเขาฟูจิ นั้นเป็นสถานที่สถิตของเทพเจ้า หรือที่เรียกว่า “เซนเกน” (Sengen) พื้นที่นี้จึงเป็นที่ตั้งของ ศาลเจ้าฟูจิซัง เซนเกน (Fujisan Sengen Shrine) หรือ “ศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์แห่งฟูจิโนะมียะ” (Frederick, 1992) เป็นต้น

ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของชาวล้านนา จึงนับเป็นองค์ประกอบหนึ่งของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ที่มนุษย์ให้ความเคารพยำเกรง และมีความศรัทธามาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (Kirdsiri, 2010: 103) เช่น ดอยหลวงเชียงดาว ถือเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อของชาวล้านนา อันเป็นที่สถิตของอารักษ์หลวงหรือ ฝอยักษ์เมืองเชียงใหม่ คือ “เจ้าหลวงคำแดง” ที่ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งขุนเขาและเป็นเจ้าแห่งผีทั้งหลาย อันเป็นที่เคารพสักการะของชาวล้านนา (Wongkam, 2004: 88) ถึงแม้สังคมจะมีพัฒนาการที่ซับซ้อนมากขึ้น จึงมีการประยุกต์เอาความคิดเรื่อง “ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” มาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และวัฒนธรรม โดยผสมผสานกับการรับเอาพระพุทธศาสนาจากสุโขทัยขึ้นมายังอาณาจักรล้านนาในราว พุทธศตวรรษที่ 20 จึงทำให้เกิดมีการสถาปนาพระธาตุขึ้นบนยอดเขาต่างๆ เป็นจำนวนมาก (Kirdsiri, 2010: 103)

ดังที่ได้กล่าวมาจึงพอสรุปความได้ว่า **“ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ คือ ภูเขาที่มีความเกี่ยวข้องกับเชื่อมโยงกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ ศาสนา หรือตำนานในการสร้างบ้านเมืองของผู้คนในอดีต หรือเป็นสถานที่สถิตยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่ผู้คนในพื้นที่ให้ความเคารพนับถือ”**

1.3 พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Phrathat (Stupa))

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน คำว่า **“เจดีย์”** หรือ **“เจดีย์”** (อ่านว่า เจ-ดีย์ยะ) เป็นคำนาม หมายถึง สิ่งซึ่งก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟาง มียอดแหลม เพื่อใช้บรรจุสิ่งที่นับถือ เช่น พระธาตุ เป็นต้น หรือเป็นสิ่งหรือบุคคลที่เคารพนับถือ (ในภาษาบาลี ใช้คำว่า **“เจดีย์”** และในภาษาสันสกฤต ใช้คำว่า **“เจดีย์”**) (Royal Institute, 2009: 320-321) และคำว่า **“ธาตุ”** (อ่านว่า ทาด, ทาดุ-, ทาดตุ) หมายถึง กระดูกของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ โดยทั่วไปเรียกรวมๆว่า พระธาตุ, ถ้าเป็นกระดูกส่วนใดส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้า เรียก พระบรมธาตุ หรือพระบรมสารีริกธาตุ ถ้าเป็นกระดูกของพระอรหันต์ เรียกว่า พระธาตุ, ถ้าเป็นกระดูกส่วนใดส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้า จะเรียกตามความหมายของคำนั้นๆ เช่น พระอุรังคธาตุ พระทันตธาตุ, ถ้าเป็นผมของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระเกศาธาตุ ดังนั้น คำว่า **“ธาตุเจดีย์”** หมายถึง เจดีย์ที่บรรจุพระธาตุ และ คำว่า **“ธาตุสถูป”** (อ่านว่า ทาดสะถูป) หมายถึง ธาตุเจดีย์ (Royal Institute, 2009: 556)

ในวัฒนธรรมของบ้านเมือง หรือรัฐทางตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างรับเอาวัฒนธรรมหรืออารยธรรมมาจากอินเดีย (Indianization) ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีการติดต่อกันมาประมาณ 1,800 ถึง 1,900 ปีที่ผ่านมา หรือประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-6 ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการติดต่อค้าขายทางทะเล และสิ่งที่มาพร้อมกับศาสนา ก็คือ ภาษาและอักษร ที่สื่อสารในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา ประเพณี พิธีกรรม และศิลปะวิทยาการต่างๆ (Aksrondit, 2002: 27) การสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ไม่ได้ถือว่าเป็นการปูชนียสถานสำหรับพุทธศาสนิกชน ในการสักการบูชาเพื่อหวังในบุญกุศลเพียงอย่างเดียว แต่ครอบคลุมไปถึงพลังอำนาจที่ปกป้องผู้สักการบูชา ตลอดจนภูมิประเทศที่พระเจดีย์นั้นตั้งประดิษฐานอยู่ด้วย (Premchit, Sommai and Team, 2009: 27)

พระธาตุเจดีย์ในวัฒนธรรมของเอเชีย มีที่มาของการสร้าง “พระธาตุเจดีย์” เริ่มมาจาก พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย อันเป็นการตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานด้านจิตใจของมนุษย์ นั่นคือ “ธาตุบูชา” หรือการบูชาอัฐิและข้าวของเครื่องใช้เพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ จากหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้ทราบว่ามนุษย์สมัยโบราณมีการนำศพไปฝังแบบชั่วคราว เพื่อรอให้เนื้อหนังเน่าเปื่อย จากนั้นจึงขุดกระดูกขึ้นมาแยกส่วนบรรจุลงในภาชนะและประกอบ “พิธีฝังศพ” ครั้งที่สองเพื่อเป็นการระลึกถึงผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย พิธีกรรมในรูปแบบนี้มีการทำกันมาอย่างต่อเนื่องจนถึงสมัยทวารวดี หรือในราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ซึ่งเป็นช่วงที่พุทธศาสนาเริ่มแพร่หลายเข้ามาในดินแดนของไทย (Kittikant, 2014: 3)

ในกลุ่มวัฒนธรรมล้านนา (Lanna Culture) ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มเมืองล้านนาตะวันตก ได้แก่ เมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย และ พะเยา ส่วนกลุ่มเมืองล้านนาตะวันออกมี เมืองแพร่ และ น่าน นอกจากนี้ยังมีดินแดนชายขอบล้านนาด้านใต้ ซึ่งอยู่ในส่วนตอนบน ได้แก่ เมืองตาก และ สุโขทัย (Ongsakul, 2008: 29) ซึ่งพระธาตุเจดีย์ในกลุ่มวัฒนธรรมล้านนานั้นมีพัฒนาการของการปรากฏขึ้นของศาสนสถาน ที่เรียกว่า “พระธาตุ” (Phrathat (*Stupa*)) ในล้านนาก็น่าจะเริ่มต้นมาจากการสร้างพระธาตุเจดีย์ ล้านนา ที่ปรากฏอยู่บนที่ราบมาก่อน และคติการสร้างพระธาตุคงจะแพร่หลายเข้ามาสู่บริเวณภาคเหนือตอนบนพร้อมๆ กับการสถาปนาขึ้นของแคว้นหริภุญไชย (Damrikun, 2002: 179)

พระธาตุเจดีย์ที่ปรากฏสร้างอยู่บนยอดดอยนั้น โดยทั่วไปจะมีอายุของการก่อสร้างที่น้อยกว่า กลุ่มพระธาตุที่อยู่ในเมือง การปรากฏขึ้นของกลุ่มพระธาตุเจดีย์แบบแผนนี้ เป็นผลมาจากอิทธิพลของ พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ที่แพร่หลายเข้ามาสู่ล้านนาเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ทำให้เกิดความเชื่อในการให้ความสำคัญแก่พระบรมสารีริกธาตุ รอยพระพุทธรูป และพระธาตุเจดีย์ จึงมีปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่องมหาวงศ์ อันเป็นพงศาวดารที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของลังกาทวิปและการสถาปนาพุทธศาสนาใน เกาะลังกา ที่แพร่หลาย เข้ามาสู่ล้านนาด้วย จึงทำให้เกิดคติการแต่งหนังสือเพื่อสืบทอดพุทธศาสนาตามแบบ พระภิกษุชาวลังกา และหนังสือที่แต่งจึงนิยมใช้แบบแผนการเล่าเรื่องในลักษณะเดียวกันกับหนังสือมหาวงศ์ โดยเฉพาะตำนานที่เกี่ยวกับพระธาตุเจดีย์ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ จึงเกิดขึ้น ภายหลังจากความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาตติยลังกาวงศ์ในอาณาจักรล้านนานับแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ซึ่งแบบแผนของการสร้างพระธาตุ ประดิษฐานไว้อยู่บนยอดดอย หรือบนม่อนดอย อันเป็นพื้นที่สูงที่ ปรากฏอยู่ในล้านนา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์จึงทำให้พบว่า การปรากฏขึ้นของพระธาตุเจดีย์บนยอด ดอยในดินแดนล้านนานั้น น่าจะเริ่มต้นขึ้นในประมาณช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 คือ พระธาตุดอยสุเทพ เมื่อ พ.ศ. 1914 จึงถือเป็นพระธาตุที่ได้รับการสถาปนาสร้างอยู่บนยอดดอยครั้งแรกและมีความเก่าแก่ที่สุดใน ล้านนา (Damrikun, 2002: 180-183)

ดังที่ได้กล่าวมาจึงพอสรุปความได้ว่า **“พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ คือสถานที่ที่ประดิษฐานพระอัฐิ หรือกระดูก ของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ หรือมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของ คนในพื้นที่ โดยเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับตำนาน และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองลำปาง และเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญต่อการกราบไหว้บูชาประชาชน”**

2. บริบททางประวัติศาสตร์ คติความเชื่อ และประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ชุมชน และวัดพระธาตุม่อนพระยาแห่

2.1 ประวัติศาสตร์ และความเป็นมา

1) ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการสร้างเมืองเขลางค์

ประวัติศาสตร์ของนครรัฐเขลางค์และแคว้นหริภุญไชย มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ร่วมกันมาตั้งแต่การสร้างเมืองในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 14 และการล่มสลายของยุคนครรัฐพร้อมกันในช่วง ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ก่อนการกำเนิดนครรัฐเขลางค์บนที่ราบลุ่มน้ำวัง ซึ่งในบริเวณนี้เดิมมีชุมชนของชาวพื้นเมือง หรือ ลัวะ อาศัยอยู่ก่อนแล้ว จากเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุลำปางหลวง ที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมายังหมู่บ้านชื่อ อัมพการีวัน และมีลัวะอาศัยอยู่ แสดงให้เห็นถึงการมีชุมชนของชาวลัวะมาก่อน นอกจากนี้ในตำนานจามเทวีวงศ์ กล่าวถึง เหตุการณ์หลังจากที่พระสุพรหมฤๅษีได้สร้างเขลางค์นครให้แก่เจ้านันทยศ ก็มีพวกคนชาวป่า ซึ่งหมายถึง พวกละว้า กะเหรี่ยง ได้พากันมาอาศัยอยู่แวดล้อมพระนคร จากหลักฐานทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตลำปาง ที่พบร่องรอยการอยู่อาศัยของผู้คนสืบเนื่องมาหลายยุคสมัย ที่พบกระจายตัวอยู่ในเขตอำเภอแม่เมาะ และอำเภอแม่ทะ รวมทั้งแหล่งโบราณคดียุคโลหะที่บ้านจอมปิง อำเภอเกาะคา จึงเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่เกิดขึ้นมาอย่างช้านาน (Ongsakul, 2008: 90-91) ซึ่งตำนานกล่าวไว้ดังนี้

เมื่อประมาณ พ.ศ.1200 เศษ พระนางจามเทวี ราชธิดาเจ้ากรุงละโว้(มอญ) เสด็จขึ้นไปครองเมืองหริภุญชัย ตามคำขอของพระฤๅษีवासเทพ ขณะที่พระนางเสด็จทรงครรภ์อ่อนๆ ครั้นเสด็จถึงเมือง หริภุญชัยได้ 7 วัน ก็ทรงประสูติพระราชโอรสฝาแฝด 2 พระองค์ องค์พี่ ทรงพระนามว่า “เจ้ามหันตยศกุมาร” องค์น้องทรงพระนามว่า “เจ้านันทยศกุมาร” (หรือ อินทวรกุมาร) ซึ่งในตำนานกล่าวว่า “เมื่อพระนางจามเทวี ได้ราชาภิเษกให้เจ้ามหันตยศครองเมืองหริภุญชัยแล้ว เจ้านันทยศก็ทรงมีพระทัยปรารถนาที่จะครองเมืองบ้าง จึงนำความกราบทูลให้พระราชมารดาทรงทราบ พระราชมารดาจึงแนะนำให้ไปหาพระฤๅษีवासเทพ ขอให้พระฤๅษีสร้างเมืองให้ แต่พระฤๅษีवासเทพแนะนำว่า ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองหริภุญชัย มีภูเขาใหญ่ลูกหนึ่งชื่อว่า “เขลางค์บรรพต” ที่เชิงเขานั้นมีพรานป่าผู้หนึ่งชื่อว่า “พรานเขลางค์” อาศัยอยู่เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงจึงขอให้พรานเขลางค์นำทางไปยังสำนักพระสุพรหมฤๅษี ณ ภูเขาสองยอด (หรือ ดอยง่าม) แล้วขอให้พระสุพรหมฤๅษี สร้างเมืองให้

เมื่อเจ้านันทยศ ทรงทราบดังนั้น ก็มีความยินดี จึงกราบถวายบังคมพระราชขณินเพื่อเสด็จไปสู่สำนักพระสุพรหมฤๅษี พระองค์ยกพลพลนิกรไปถึงยังฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่งชื่อว่า มาตีสารี (ห้วยแม่สาร ริมดอยบาให้) จึงพักพลอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนั้น แล้วพระเจ้าอนันทยศจึงเข้าไปนมัสการพระฤๅษีพุทธชฎิล ซึ่งบำเพ็ญพรตอยู่ที่แห่งนั้น เพื่อถามทางที่จะไปยัง “เขลางค์บรรพต”² พระฤๅษีพุทธชฎิล จึงให้พรานป่าผู้หนึ่ง

² เขลางค์บรรพต มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น สุภะบรรพต, ทวีคคบรรพต, ดอยเขางาม, ภูเขาสองยอด (หรือ ดอยง่าม) ซึ่งล้วนแล้วมีความหมายที่แปลว่า “ดอยที่มีสองยอด”

นำทางไปยังที่พักของพรานเขลางค์ เมื่อเจ้าอนันตยศได้พบกับพรานเขลางค์ จึงให้พรานนำไปยังสำนักของพระสุพรหมฤๅษี (ภูเขาสองยอด) เจ้าอนันตยศบอกความประสงค์ของพระองค์ให้พระสุพรหมฤๅษีทราบ และขอให้พระฤๅษีสร้างเมืองให้ พระสุพรหมฤๅษีจึงได้พา เจ้าอนันตยศ ไปยังเชิงเขาเขลางค์บรรพต เพื่อมองลงไปยังทางทิศตะวันตกของแม่น้ำวัง กษัตริย์ เห็นสถานที่แห่งหนึ่งเป็นชัยภูมิที่สามารถสร้างเมืองได้ พระฤๅษีจึงสร้างเมืองขึ้น ณ ที่นั้นกว้างยาวด้านละ 500 วา เอาศิลาบาตรก้อนหนึ่งมาตั้งไว้กลางเมือง เรียกว่า “ผาบ่อง” (อยู่เหนือวัดพระแก้วดอนเต้า ประมาณ 1 กิโลเมตร) เมื่อสร้างเสร็จจึงขนานนามเมืองแห่งนี้ว่า “เขลางค์นคร” ตามนามของพรานเขลางค์ผู้นำทาง และมีส่วนช่วยเหลือในการสร้างเมือง (Chotisukhratn, 2010: 113-115)

2) ตำนานวัดม่อนพระแช่

จากตำนานและเรื่องเล่าที่เขียนไว้ในคัมภีร์ใบลานเกี่ยวกับ “ม่อนพระยาแช่” หรือในสำเนียงภาษาเหนือเรียกว่า “ม่อนพญาแจ้” ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังตำนานที่ปรากฏเขียนไว้ในคัมภีร์ใบลาน กล่าวว่า “เมื่อครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จมาเทศนาสั่งสอนสัตว์โลกตามแคว้นต่าง ๆ จนลุล่วงมาถึงเมือง “กุกุตตนคร” (นครลำปาง) ครั้นถึงเขตเมืองช่วงเวียงดิน (คือบริเวณวัดศรีล้อม) ก็ทรงหยุดพักฉันภัตตาหาร ณ ที่นั้น เมื่อทรงฉันเสร็จ จึงบ้วนพระโอษฐ์ พระฤๅษี ทั้ง 5 รูป ที่นั่งคอยอุปัฏฐากอยู่ ก็เอาภาชนะแก้วผลึกมารองรับเอาน้ำบ้วนปากของพระองค์ แต่น้ำที่บ้วนออกมานั้นกลายเป็นพระธาตุแข็งขึ้นมา พระฤๅษีเห็นเช่นนั้นจึงถามพระพุทธเจ้าว่าควรจะทำอย่างไรกับพระธาตุนี้บรรจුවไว้ในที่ใดจึงจะสมควร พระพุทธองค์จึงทรงพิจารณาเห็นว่าต่อไปภายหน้า สถานที่นี้จะเป็บ้านเมืองมีผู้คนมากมาย จึงตรัสแก่พระฤๅษีทั้งห้าว่า ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองมีภูเขาสูงหนึ่งชื่อ “เขลางค์บรรพต” สมควรที่ท่านทั้งหลายจะเอาพระธาตุนี้ไปบรรจุไว้ในที่แห่งนั้น แล้วทรงอธิษฐานถอดเล็บมือข้างขวาให้แก่พระฤๅษีทั้งห้า เพื่อเอาไปบรรจุไว้ด้วยกัน แล้วทรงพยากรณ์ว่า เมื่อเราตถาคตนิพพานไปแล้ว 300 ปี จะมีพญาองค์หนึ่ง อยู่ทิศตะวันตกจะมาครองเมืองนี้ และทำนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง พระฤๅษีทั้งห้า ก็รับเอาพระธาตุจากพระพุทธเจ้าแล้วก็ตรงไปยังเขลางค์บรรพต เมื่อไปถึงพระอินทร์ก็เนรมิตให้ภูเขาสูงนั้น ให้ลึกเป็นรูได้ 100 วา กว้าง 8 ศอก แล้วเอาพระธาตุลงบรรจุไว้ ในเวลานั้นฤๅษีรูปที่ 2 ได้เอาค้อนแก้วขวับเปิดมาแต่เมืองไอศวร ฤๅษีรูปที่ 3 เอาไม้เท้าแก้วขวับเปิดมาแต่เมืองนาค ฤๅษีรูปที่ 4 เอากรงจักรแก้วแต่เมืองอาระยัศย์ และ ฤๅษีรูปที่ 5 เอามงกุฎมาจากเมืองไกรลาส มาบรรจุไว้ ณ ที่นั้น เมื่อเสร็จพิธีแผ่นดินก็ผืนกิดกัณฑ์ดังเดิม พระฤๅษีทั้งห้า จึงช่วยกันก่อเป็นองค์พระเจดีย์ขึ้น มีขนาดสูงได้ 8 ศอก กว้าง 1 วา 2 ศอก” (Chotisukhratn, 2010: 615-616)

ซึ่งพระฤๅษีรูปที่ 5 นามว่า “สุพรหมฤๅษี” เป็นผู้มึวิชา มีปัญญาเฉลียวฉลาด เล่นแร่แปรธาตุเสกเงินและทองได้ นอกจากนี้ยังรู้จักวิธีปรุงยาที่สามารถชุบคนแก่ให้กลายเป็นคนหนุ่ม ทำให้พญาลัวะ นามว่า พญาวุฑโฒ ซึ่งอาศัยอยู่ที่ขุนแม่ระมิงค์เชียงใหม่ ทราบข่าวก็มีใจอยากกลับไปเป็นหนุ่ม จึงให้พรานป่าเป็นผู้นำทาง เมื่อไปถึงพระฤๅษี ก็จัดแจงผสมยาขนานต่างๆ รวม 4 ขนาน แล้วบอกวิธีการใช้ให้แก่พญาวุฑโฒ แต่พญาวุฑโฒเกิดความกลัวไม่กล้าลงแช่ในกระทะยาจึงขอให้พระฤๅษีทดลองทำให้ดูก่อน และก่อนที่จะลงพระฤๅษีได้อธิบายวิธีการผสมยาอีกครั้งจนเป็นที่เข้าใจ แต่ด้วยความประหม่าตกใจกลัวจึงหยิบยาใส่ผิดขนาน ทำให้ร่างของพระฤๅษีแข็งกระด้าง และนั่งไปทำอะไรก็ไม่พิน เมื่อพญาลัวะเห็นดังนั้น ก็ตกใจ

และเสียใจ จึงนำข้าวตอกดอกไม้มาขอมาศพระฤๅษี แล้วจึงกลับไปยังเมืองของตน เมื่อกลับไปถึงก็เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ด้วยกรรมที่ตนได้กระทำไว้ ก็อยากกลับไปยังที่อยู่ของพระฤๅษี เมื่อไปถึงก็ให้คนตักน้ำใส่กระทะ แล้วลงไปนอนแช่ก็รู้สึกสบายใจ แต่พอออกมาที่ร้อนกระสับกระส่ายทนไม่ไหวจนขาดใจตาย เหล่าเสนาจึงนำศพไปเผายังสถานที่ที่สั่งไว้ ณ ที่นั้นจึงชื่อว่า “ม่อนคว่าลอง” และเรียกสถานที่ที่พญาลัวนอนแช่น้ำ นั้นว่า “ม่อนพระยาแช่” (Chotisukhratn, 2010: 615–616) มาจนถึงปัจจุบัน

3) วัดม่อนพระยาแช่ในปัจจุบัน

วัดม่อนพระยาแช่ ที่ตั้งอยู่เลขที่ 279 หมู่ 1 ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ประกอบไปด้วยพื้นที่ 2 ส่วน คือ ส่วนแรก เป็นพื้นที่ของวนอุทยาน ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ยาง-แม่อาจ โดยกรมป่าไม้ กองอุทยานแห่งชาติ ได้อนุมัติให้จัดตั้งเป็นวนอุทยาน โดยมีชื่อว่า “วนอุทยานม่อนพระยาแช่” เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2526 มีพื้นที่ทั้งหมด 2,954 ไร่ และส่วนที่สอง เป็นพื้นที่สวนของวัดม่อนพระยาแช่ ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2353 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2501 สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตัววัดอยู่ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองลำปาง ซึ่งอยู่ห่างจากถนนเข้าไปประมาณ 15 กิโลเมตร ตั้งอยู่บนภูเขาสูงชื่อ “เขาลางค์บรรพต” มีศาสนสถานสำคัญที่ถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คน คือ “พระธาตุม่อนพระยาแช่” ซึ่งมีรูปแบบเจดีย์เป็นทรงระฆัง ขนาดกลาง ฐานชั้นล่างเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันสองชั้น รองรับฐานบัวลูกแก้วสี่เหลี่ยม ย่อเก็จสองชั้น องค์กรซึ่งตั้งอยู่บนฐานเชิงแปดเหลี่ยม ไม่มีชั้นมาลัยเถาและบัลลังก์ (แท่นแก้ว) ปล้องไฉนเป็นแบบบัวลูกแก้ว ปลียอดเป็นกรวยเรียวแหลมขึ้นไป มีฉัตรโลหะปิดทอง 5 ชั้น อยู่บนยอดองค์พระธาตุ ภายในพระเจดีย์ประดิษฐานองค์พระธาตุ

นอกจากจะมีมรดกทางวัฒนธรรม และสถานที่สำคัญที่อยู่ในบริเวณของวัดม่อนพระยาแช่แล้ว ทางวัดม่อนพระยาแช่ ยังได้มีการจัดงานประเพณีสำคัญที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี คือ “ประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดม่อนพระยาแช่” และเมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2515 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามพระบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการ “พระธาตุม่อนพระยาแช่ วัดม่อนพระยาแช่” จังหวัดลำปาง จึงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัดม่อนพระยาแช่ ที่เป็นสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา แห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง

วัดม่อนพระยาแช่ จึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ตามประวัติศาสตร์ และมีปูชนียสถานที่สำคัญ คือ องค์พระธาตุม่อนพระยาแช่ แต่ปัจจุบันประเพณี พิธีกรรมการเล่นผี ดังที่เคยสืบทอดกันมาในอดีตเหล่านั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงและยกเลิกไป เหลือเป็นเพียงที่ตั้งของพระธาตุ ที่ไม่มีความสำคัญและกิจกรรมใดๆ เกี่ยวข้องกับชุมชนเมืองลำปาง เหมือนเช่นพระธาตุประจำเมืองของเมืองสำคัญต่างๆ ในล้านนา ปัจจุบันคงเป็นเพียงปูชนียสถานหรือศาสนสถานของชุมชนหมู่บ้านที่อยู่โดยรอบและใกล้เคียง และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและจุดชมวิวของเมืองลำปางเท่านั้น จึงทำให้ในปัจจุบันการให้ความสำคัญของตัวองค์พระธาตุและตำนานของม่อนพระยาแช่ ในการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นได้ลดความสำคัญและคุณค่าลงมาจากในอดีต แต่ก็ยังคงเหลือไว้ซึ่ง

กิจกรรมทางวัฒนธรรมในการจัดงานประเพณีสงกรานต์วัดม่อนพระยาแช่ ขึ้นในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 7 เหนือ (ตรงกับเดือน 9 หรือ เดือนมิถุนายน) ของทุกปี

2.2 คติความเชื่อ ประเพณี และกิจกรรมทางวัฒนธรรม

1) คติความเชื่อ และพิธีกรรมในอดีต

ในอดีตบริเวณพื้นที่ของม่อนพระยาแช่ ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในอดีตนั้น บริเวณพื้นที่แห่งนี้ เคยเป็นพื้นที่ใช้สอยในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีของเมืองลำปาง ที่สอดคล้องกับตำนานและความเชื่อที่สืบทอดตามจารีตเมือง บนแผ่นหลาเงินเจ้าพ่อขุนตาล พ.ศ.2359 ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าหอคำดวงทิพย์ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ที่ทำการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งขุนเขา คือ เทพดาเจ้าเขางาม และ เทพดาเจ้าเขาลงค์ หรือ เจ้าของคำ ที่หมายถึงหม้อขาง หรือ กระทะทองคำ ที่อยู่คู่กับตำนานลัวะภูทอกกับฤษีนอนตายบนอ่างด้วย น้ำยาอมฤต จึงเป็นที่มาของตำนานคู่กับการระบุฐานฐานภูมิประเทศศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ คือ “สุกะบรรพต” หรือ “ดอยเขางาม” หรือ “ทวิยัคคบรรพต” โดยมีความหมายเป็นดอยสองยอด และรวมชื่อทั้งสองมาเป็น “เขาลงค์บรรพต” ที่มีภาษาถิ่นเป็นคำเมืองอยู่ในหลาเงินในชื่อ “เจ้าขาลงค์คำ” (Prathepmonkolmuni, 2010)

จากคตินิทานของเมืองลำปาง ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งดอยเขางาม อันเป็นตำนานเรื่องเล่าของม่อนพระยาแช่ ที่มีการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับ “ลัวะ” และ “ฤษี” บนดอยม่อนพระยาแช่ สถานที่ประดิษฐานของพระธาตุ ซึ่งเป็นพระธาตุที่ตั้งอยู่บนดอยเล็กๆ ที่อยู่หน้าเขาดอยงาม ซึ่งบริเวณด้านเหนือดอยม่อนพระยาแช่ ตามที่ได้มีการเล่าเรื่องราวเอาไว้ใน “พงศาวดารสุวรรณหอคำ” ที่มีการกล่าวถึงพิธีกรรมการบูชา ผีเจ้าพ่อเขางามเป็นประจำทุกปี (Kengphanich, 2016) รายละเอียดความดังนี้ “วิว่างใหม่³กลีบคำคือวิว่างเผือกทางเผือกออกกวาวเหมือนเส้นไหม กลีบเท้าออกกวาวทอง เมื่อถึงฤดูพิธีกรรมบวงสรวงพ่อพิธีกรรมจะนำวิว่างไปล่ามไว้กับหลักเสา แล้วใช้หอกดาบฆ่าสังเวย ซึ่งคนในเมืองลำปางสมัยก่อนเรียกว่า “เสาสะตือเมือง” ซึ่งตามตำนานเล่าสืบกันมานั้นว่า พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในสมัยโบราณนั้น จะปรากฏภูมิวิว่างเทวดาที่เข้าลักษณะ เดินทางมาสู่สถานที่ฆ่าสังเวยเอง พิธีดังกล่าวนี้มีการถวายเครื่องพลีกรรม ที่ใส่อยู่ในขันที่ทำด้วยเครื่องจักรสาน ณ สถานที่ตั้งหอศาลที่อยู่หลัง ศาลวังทาน คือบริเวณหลังสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ของสำนักประชาสัมพันธ์เขต 3 หรือที่ตั้งของสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย (สวท.) ลำปางในปัจจุบัน ซึ่งเป็นภูมิทำเลที่สามารถมองเห็นภูเขาสองยอด หรือดอยงาม ได้อย่างชัดเจน และต่อมาศาลพิธีบวงสรวงดอยเขางามย้ายไปไว้ที่ดอยพระบาทสืบมาถึงปัจจุบัน และเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมจากการฆ่าวิว่างใหม่กลีบคำ มาเป็นการฆ่าหมูแทนการสังเวยด้วยสัตว์ใหญ่” (Na Lampang, 2005: 71)

³ ผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสังเกตว่า สัตว์สังเวยที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีของเมืองลำปางนั้น น่าจะใช้ “ควาย” แทนการสังเวยด้วย “วิว่าง” ตามรูปแบบพิธีกรรมของชาวลัวะ ที่มีมาแต่โบราณ

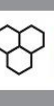
2) ประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่

วัดม่อนพระยาแช่ ถือเป็นปูชนียสถานที่มีความสำคัญและอยู่ควบคู่มากับตำนาน และการสร้างเมืองเขลางค์นคร มากกว่า 1,300 ปี อีกทั้งยังเป็นศาสนสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน คือ พระเจดีย์ หรือที่ชาวล้านนา เรียกว่า “พระธาตุ” จำนวน 1 องค์ ซึ่งมีขอบเขตอาณาเขตพื้นที่ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เป็นพื้นที่จำนวน 1 ไร่ กับ 16 ตารางวา (The Conservation of Historic Site Group’s, The 7th Regional Office of Fine Arts, Nan, The Fine Arts Department)

ประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ งานประจำปีของวัดม่อนพระยาแช่ เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรม และงานประเพณีที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ของม่อนพระยาแช่ นั่นคือ “**ประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่**” การจัดประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ จะจัดขึ้นในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 7 เหนือ ซึ่งตรงกับเดือน 9 (ของภาคกลาง) หรือ เดือนมิถุนายนของทุกปี ซึ่งจัดขึ้นโดยความร่วมมือของทางวัดม่อนพระยาแช่ คณะกรรมการวัดม่อนพระยาแช่ พร้อมด้วยคณะศรัทธา โครงการเฮฮาหม่อนพระยาแช่ และองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลตำบลพิชัยและองค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง ตลอดจนภาคประชาชน และหน่วยงานภาครัฐ ในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และยังเป็นการสืบทอดประเพณีอันดีงามของชาวล้านนาเอาไว้ในการจัดงานประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่

กิจกรรมและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ก่อนการดำเนินงานประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ 1 วัน จะมีการประกอบพิธีและตั้งเครื่องขึ้นท้าวทั้งสี่ เพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพยดาที่ปกปักรักษาอยู่ ณ บริเวณพื้นที่ของม่อนพระยาแช่ ซึ่งก็คือ “พระสุพรมฤาษี” ด้วยเครื่องคาวหวาน และเครื่องประกอบพิธีอื่นๆ เช่น บายศรี เป็นต้น เพื่อเป็นการบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนการจัดงาน เพื่อให้การดำเนินงานนั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งจะประกอบพิธี ณ บริเวณด้านหน้าของ “บรรณศาลาสุพรมฤาษี”

กิจกรรมในวันงานประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ที่จะดำเนินการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยจัดขึ้นในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 7 เหนือ ซึ่งตรงกับเดือน 9 (ของภาคกลาง) หรือ เดือนมิถุนายน ของทุกปีนั้น ในช่วงเช้าจะมีการประกอบพิธีทางศาสนา ได้แก่ การทำบุญตักบาตร การทอดผ้าป่าสามัคคี เป็นต้น ส่วนในภาคบ่าย จะเป็นการเดินขึ้นดอยม่อนพระยาแช่ โดยเดินขึ้นบันได จำนวน 585 ขั้น เพื่อแห่อัญเชิญผ้าห่มองค์พระธาตุ เพื่อนำไปเป็นพุทธบูชาแด่องค์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ และประกอบพิธีการสงฆ์พระธาตุประจำปีและในช่วงเย็น จะเป็นการเทศน์พุทธอภิเษก เจริญพุทธมนต์ และสวดเบิก 1 วารตามประเพณีของชาวล้านนา นอกจากนี้แล้วภายในบริเวณพื้นที่ของงานประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ยังได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อให้คณะศรัทธา และผู้ที่มาร่วมงานขึ้นพระธาตุนั้น ได้ร่วมทำบุญกัน เช่น การตั้งโรงทาน และกิจกรรมมัดฉาพาโชค ซึ่งเป็นข้าวของเครื่องใช้ทั้งอุปโภคและบริโภค ตลอดจนเครื่องใช้ไฟฟ้า ที่คณะศรัทธานั้นได้ร่วมกันทำบุญบริจาค เพื่อทำในกิจกรรมดังกล่าว เป็นต้น

3) โครงการเฮอฮักม่อนพระยาแช่

โครงการ “เฮอฮักม่อนพระยาแช่” เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2552 และเริ่มดำเนินงานโครงการเฮอฮักม่อนพระยาแช่ บนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมรอบบริเวณวัดม่อนพระยาแช่ จำนวน 350 ไร่ ของตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เป็นโครงการที่ทางวัดม่อนพระยาแช่ นั้นได้เข้าร่วมกับโครงการ “We love The King we love Thailand นครลำปาง” และเครือข่าย โดยถือกำเนิดขึ้นภายใต้แนวความคิดของการปลูกต้นไม้เพื่อถวายพระเจ้าแผ่นดิน และในขณะเดียวกันก็รณรงค์ป้องกัน แก้ไขดับไฟไหม้ป่า และสร้างฝายชะลอน้ำไว้ เพื่อสานต่อตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่เสด็จเยือนวัดม่อนพระยาแช่ เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2515 โดยทางโครงการได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของโครงการตั้งแต่เริ่มต้นโครงการในการทำกิจกรรมเพื่อถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจัดขึ้นเป็นกิจกรรมต่อเนื่องตลอดทั้งปี โดยในแต่ละสัปดาห์จะมีกิจกรรมตามฤดูกาล เช่น ปลูกต้นไม้ ปลูกหญ้าแฝก สร้างฝาย ป้องกันและควบคุมไฟป่า เป็นต้น โดยพื้นที่ดำเนินโครงการเป็นพื้นที่ทั้งหมดของวัดม่อนพระยาแช่ และขยายออกไปยังพื้นที่ของวนอุทยานม่อนพระยาแช่ โดยมี อาจารย์ เสกสรรค์ แดงใส ประธานโครงการเฮอฮักม่อนพระยาแช่ และมีที่ตั้งของสำนักงานโครงการอยู่ในบริเวณพื้นที่ของวัดม่อนพระยาแช่ ณ ศาลารัตนาคม วัดม่อนพระยาแช่

ตลอดในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา โครงการ “เฮอฮักม่อนพระยาแช่” ได้ดำเนินงานตามแนวพระราชดำรัสของพระองค์ท่าน โดยได้ใช้วิธีการบริหารจัดการความขาดแคลน ฝายส่วนใหญ่จึงเป็นฝายแบบผสมผสาน จากวัสดุที่สามารถหาได้ง่ายๆ จากพื้นที่ และไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่ตัดต้นไม้ยืนต้น ยกเว้นไม้ไผ่ และของเหลือใช้ที่สูญสลายได้โดยไม่ต้องซื้อ แต่สร้างขึ้นตามลักษณะของภูมิประเทศ ได้แก่ ฝายชะลอน้ำในพื้นที่สูง โดยทำตั้งแต่ยอดดอยลงมาไปจนถึงยังห้วยหลัก สามารถสร้างความชุ่มชื้นอย่างยาวนานจนถึงตีนดอย เป็นการกักเก็บน้ำไว้ในภูเขา และลดปริมาณน้ำในห้วยหลักไม่ให้มีมากจนเกินไป ปัจจุบันการสร้างฝายในบริเวณพื้นที่โดยรอบม่อนพระยาแช่ และในเขตพื้นที่ของวนอุทยานม่อนพระยาแช่ มีจำนวนกว่า 700 ฝาย

2.3 มรดกทางวัฒนธรรม สิ่งปลูกสร้าง และสถานที่สำคัญของวัดม่อนพระยาแช่

นอกจากองค์พระธาตุม่อนพระยาแช่ ที่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดยกรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 (The Fine Arts Department, 1982: 158 และ The 7th Regional Office of Fine Arts, Nan, 2012: 5) และยังมีมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง คือ พระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยโลหะสำริด รูปแบบศิลปะล้านนา มีขนาด ต.ก. 46 ซม. 56 และ สฐ. 85 ที่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โดยกรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียน ณ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2537 เล่มที่ 111 ตอนพิเศษที่ 36 ง (Office of Archaeology and National Museum, The Fine Arts Department, 1999: 263)

ภายในบริเวณวัดม่อนพระยาแช่ ยังมีสถานที่ที่สำคัญ ดังนี้ 1) บ่อน้ำสองพี่น้อง ถือเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์อยู่ชายเขาด้านล่างพระธาตุ 2) *บรรณศาลาสุพรรณมฤณี* (พระฤๅษีองค์ที่ 5 ที่ดูแลพระธาตุม่อนพระยาแช่) 3) *พระสังกัจจายน์* 4) *ศาลาเกษม-โชติ* เป็นที่ประดิษฐานรูปปั้นหลวงพ่อกษม เขมโก และพระครูประโชติคณารักษ์ 5) *เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ* 6) *จุดชมวิว ทิวทัศน์ เมืองลำปาง* อยู่บนพระธาตุม่อนพระยาแช่ที่สามารถมองเห็นภูมิทัศน์ของเมืองลำปาง 7) *อ่างเก็บน้ำห้วยใจ๋* อยู่ด้านหลังวัดและมีทิวทัศน์ที่สวยงามอีกแห่งหนึ่ง และ 8) *ลานกิจกรรมเอนกประสงค์* เป็นต้น

วัดม่อนพระยาแช่ นอกจากจะมีองค์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ซึ่งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญของจังหวัดลำปางแล้ว วัดม่อนพระยาแช่ ยังถือเป็นแหล่งเรียนรู้ในการสร้างเมืองฝาย ซึ่งดำเนินงานอยู่ภายใต้โครงการ “เฮฮาก่อนพระยาแช่” ซึ่งจะมีกลุ่มนักเรียน และนักศึกษา ที่ศึกษาอยู่ในจังหวัดลำปาง เช่น วิทยาลัยอาชีวศึกษาลำปาง วิทยาลัยอินเตอร์เทคลำปาง มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เป็นต้น เพื่อมาศึกษาและเรียนรู้กระบวนการในการอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติ และวิธีการสร้างระบบเมืองฝาย

ในปัจจุบัน วัดม่อนพระยาแช่ ภายใต้โครงการ “เฮฮาก่อนพระยาแช่” มีแผนงานที่จะดำเนินการจัดสร้างอาคารเอนกประสงค์ 2 ชั้น คือ อาคารต้นสุวรรณอนุสรณ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นสถานที่บริการและให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ชักบัน ใช้เป็นห้องสำหรับการจัดประชุม อบรม และสัมมนา ในเรื่อง ดิน ป่า และน้ำ ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และชั้นล่าง ใช้เป็นห้องนิทรรศการถาวร ของโครงการ “เฮฮาก่อนพระยาแช่” ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับโครงการในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ตลอดจนการปลูกป่า และสร้างฝาย เป็นต้น ซึ่งส่วนของห้องนิทรรศการถาวรนี้อยู่ในช่วงจัดหางบประมาณเพื่อมาดำเนินการ

2.4 คุณค่าและความสำคัญของพระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ในฐานะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และ พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ของเมืองนครลำปาง

จากประวัติศาสตร์และตำนานที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างเมืองของเมืองเขลางค์นคร และคติความเชื่อของเมืองลำปาง ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งดอยเขางาม หรือ “เขลางค์บรรพต” อันเป็นตำนานเรื่องเล่าของม่อนพระยาแช่ โดยเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า และมอบพระเกศาและพระธาตุที่เกิดจากน้ำบ้วนพระโอษฐ์(น้ำบ้วนปาก) และตำนานที่เกี่ยวกับ “ลัวะ” และ “ฤๅษี” บนดอยม่อนพระยาแช่ อีกทั้งยังเป็นสถานที่ประดิษฐานของพระธาตุ ซึ่งเป็นพระธาตุที่ตั้งอยู่บนดอยเล็กๆ ที่อยู่หน้าเขาดอยงาม ซึ่งบริเวณด้านเหนือดอยม่อนพระยาแช่ ตามที่ได้มีการเล่าเรื่องราวเอาไว้ใน “พงศาวดารสุวรรณทองคำ”⁴ สถานที่แห่งนี้จึงถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในดินแดนล้านนา เป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับตำนานของการสร้างบ้านแปงเมือง หรือแม้กระทั่งการให้ความสำคัญต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรม ตามคติความเชื่อของ ชาวล้านนา ที่มักมีความเกี่ยวข้องกับ “พื้นที่” และ “สถานที่” ที่มีความเชื่อมโยงกับศาสนา และคติความเชื่อที่มีมาตั้งแต่อดีต (Kengphanich, 2016) และเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศา

⁴ พงศาวดารสุวรรณทองคำนครลำปาง เป็นเอกสารตำนานที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานเจ้าเจ็ดพระองค์ กับ หอคำมคงค ฌบับ สอบทานเอกสารสืบค้น สรสว. ลำปาง เรียบเรียง ศักดิ์ รัตนชัย.

สนสถาน ที่มีการให้ความสำคัญของพื้นที่ ดังที่ปรากฏพบอยู่ในการวางผังของวัดในล้านนา ที่มีการแบ่งพื้นที่ การใช้สอยที่อยู่ภายในบริเวณวัด โดยแบ่งออกเป็น “เขตพุทธาวาส” และ “เขตสังฆาวาส” ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อพื้นที่อันเป็นสัญลักษณ์ในทางนามธรรม (Faculty of Architecture, Silpakorn University, 1988) (Boonyasurat, 2001: 24) นอกจากนี้ยังเป็นการจำลองรูปแบบของเขาพระสุเมรุ หรือ “คติจักรวาล” เข้ามาไว้ในศาสนสถาน และการสร้างพระเจดีย์ให้ประดิษฐานอยู่บนยอดดอย เพื่อให้เป็นจุดศูนย์กลางของ จักรวาล ซึ่งก็คือ “เขาพระสุเมรุ” (Jan-ngam, 1988: 175) และในทางพุทธศาสนาก็ยังถือว่าการสถาปนา องค์พระธาตุของพระพุทธเจ้า นั้น เป็นตัวแทนของสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนาที่มีปรากฏอยู่ในท้องถิ่น (Hongsuwan, 2005: 4-5)

3. การจัดการที่เหมาะสมของพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

3.1 การวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมของพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

วัดม่อนพระยาแช่ ตลอดจนพื้นที่โดยรอบพระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ซึ่งถือว่ามีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในฐานะเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” และ “พระธาตุศักดิ์สิทธิ์” และ ด้วยแนวคิดเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงถือว่าพื้นที่แห่งนี้เป็น “ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” อันเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้น และ ถือเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (Cultural Landscape) ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับ “วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” (Intangible Heritage) (Kirdsiri, 2008: 48) ของเมืองนครลำปาง มาตั้งแต่อดีต ดังที่ได้ปรากฏคติความเชื่อที่สืบทอดตามจารีตเมือง บนแผ่นหลาเงินเจ้าพ่อขุนตาล พ.ศ.2359 ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าหอคำดวงทิพย์ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ที่ทำการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งขุนเขา คือ “เทพดาเจ้าเขางาม” และ “เทพดาเจ้าเขาลงค์” (Prathepmongkolmuni, 2010)

จากการศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาของวัดม่อนพระยาแช่ ในฐานะเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่าวัดม่อนพระยาแช่ในปัจจุบัน ไม่ปรากฏพบประเพณี หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงผีของเมืองลำปาง ในบริเวณพื้นที่ของวัดม่อนพระยาแช่ ดังที่เคยปฏิบัติและสืบทอดกันมา ตั้งแต่ในอดีต และได้มีการเปลี่ยนแปลงและยกเลิกพิธีกรรมดังกล่าวไป แต่ปรากฏพบ “ศาลเจ้าเขางาม” ซึ่งตั้งอยู่เหนือพระธาตุม่อนพระยาแช่ขึ้นไปทางด้านทิศเหนือ และพื้นที่ของม่อนพระยาแช่เป็นเพียงสถานที่สำหรับประดิษฐานของพระธาตุ คือ “พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่” ตามตำนานถือว่าเป็นพระธาตุที่เกิดจากน้ำบ้วนพระโอษฐ์ และเป็นพระเกศาธาตุ ที่พระพุทธเจ้าทรงมอบไว้ให้แก่พระฤาษี

ปัจจุบันในบริเวณพื้นที่ม่อนพระยาแช่ หรือวัดม่อนพระยาแช่นั้น ไม่ปรากฏพบหรือมีกิจกรรมใดๆเกี่ยวข้องกับการบูชาเมืองลำปาง เหมือนเช่นพระธาตุประจำเมืองของเมืองสำคัญต่างๆ ในล้านนา แต่มีเพียง “ประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดม่อนพระยาแช่” ซึ่งจัดขึ้นในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 7 เหนือ ตรงกับเดือน 9 (ของ ภาคกลาง) หรือ เดือนมิถุนายนของทุกปี

นอกจากนี้บริเวณพื้นที่ของวัดม่อนพระยาแช่ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของวนอุทยานม่อนพระยาแช่ ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มีสภาพภูมิทัศน์ที่สวยงาม นอกจากนี้จะสามารถเดินขึ้นไปนมัสการ พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ที่ประดิษฐานอยู่บนยอดดอยแล้ว และยังสามารถแวะชมวิิวทิวทัศน์ ทัศนบริเวณใกล้กับองค์พระธาตุ ซึ่งเป็นสถานที่ที่สามารถมองเห็นทิวทัศน์ของเมืองลำปางได้

3.2 การจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์พระธาตุม่อนพระยาแช่ ให้เป็นที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมของพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ในฐานะเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผู้ศึกษาวิจัย จึงเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการที่เหมาะสมของพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เพื่อให้เป็นที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีรูปแบบและวิธีการจัดการ ดังนี้

1) การจัดทำแผนเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน และปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์

การจัดทำแผนเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่สำคัญของวัดม่อนพระยาแช่ คือ องค์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ซึ่งในปัจจุบันองค์พระธาตุนั้นอยู่ในความดูแลของวัดม่อนพระยาแช่ และได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานจากกรมศิลปากรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ด้วยโบราณสถานแห่งนี้เป็นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การสร้างเมืองลำปาง หรือ “เขลางค์นคร” และยังเป็นທີ່ประดิษฐานของพระเกศาธาตุ และพระธาตุ ที่เกิดจากน้ำบ้วนพระโอษฐ์ และช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาพระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ประสบปัญหาจากภัยทางธรรมชาติ เช่น ฝนตกหนักจนทำให้ดินบริเวณใกล้องค์พระธาตุเกิดการทรุดตัว หรือเมื่อเดือนมีนาคม ปี พ.ศ. 2559 เกิดฟ้าผ่าที่องค์พระธาตุทำให้เกิดความเสียหายแก่องค์พระธาตุ ดังนั้นจึงควรมีการวางแผนในการอนุรักษ์โบราณสถานแห่งนี้ เพื่อป้องกันมิให้โบราณสถานที่สำคัญนั้นเกิดความเสียหายได้ในอนาคต ตลอดจนการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์บริเวณโดยรอบองค์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเกิดความกลมกลืนกับรูปแบบและสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ เช่น การทำสัปทนฉลุลายครอบบริเวณโคมเสาไฟ ที่อยู่ใกล้กับองค์พระธาตุ รวมไปถึงการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบองค์พระธาตุ และการทำรั้วเพื่อเป็นแนวกันบริเวณจุดชมวิว ที่อยู่ใกล้กับองค์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่

2) การจัดทำหนังสือประวัติ และความเป็นมาวัดม่อนพระยาแช่

การจัดทำหนังสือประวัติ และความเป็นมาของ วัดม่อนพระยาแช่ ในฐานะเป็นปูชนียสถานที่สำคัญของเมืองลำปางมาตั้งแต่อดีต เพื่อเป็นการรวบรวมประวัติ และความเป็นมาของ วัดม่อนพระยาแช่ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ด้านคติความเชื่อ ตลอดจนประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยรวบรวมและเผยแพร่ องค์ความรู้ผ่านการจัดทำหนังสือข้อมูล เพื่อแจกจ่ายให้สถาบันการศึกษาในจังหวัดลำปาง สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง และหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผู้สนใจ

3) การจัดทำสื่อวิถีทัศน์ และสื่อการเรียนรู้

3.1) การจัดทำสื่อวิถีทัศน์ เพื่อเป็นสื่อที่ใช้สำหรับการเผยแพร่ให้ประชาชน ในจังหวัดลำปาง และประชาชนทั่วไป ได้เข้าใจและเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของพระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ในฐานะที่เป็นสถานที่ที่แสวงบุญ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ วัดพระธาตุม่อนพระยาแช่ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง นอกจากนี้วัดม่อนพระยาแช่ จะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีองค์พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในพื้นที่แล้ว อีกทั้งในบริเวณสถานที่แห่งนี้ ที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของวนอุทยานม่อนพระยาแช่ ซึ่งยังคงสภาพภูมิทัศน์ทางธรรมชาติเอาไว้ได้อย่างสวยงาม จึงเหมาะแก่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในการเดินชมและศึกษาธรรมชาติ

3.2) การจัดทำสื่อการเรียนรู้ เพื่อเป็นการสร้างคุณค่า และความสำคัญต่อพื้นที่อันมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของการสร้างเมืองเขลางค์นคร และเป็นการเสริมสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจให้แก่ผู้ที่เข้ามาแสวงบุญ และนักท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ภายในบริเวณวัดพระธาตุม่อนพระยาแช่ โดยจัดทำสื่อการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น ป้ายแสดงประวัติหรือที่มาและข้อมูลสำคัญ ในจุดต่างๆ ที่สำคัญ ตลอดจนจัดทำแผนที่เส้นทางการท่องเที่ยว (Cultural Mapping) ภายในบริเวณวัดเพื่อใช้เป็นสื่อในการให้ข้อมูลเส้นทางการท่องเที่ยวในบริเวณวัดม่อนพระยาแช่ และยังเป็นสื่อในการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยว และผู้ที่มาแสวงบุญ ณ วัดม่อนพระยาแช่

4) การจัดตั้งหอนิทรรศการของวัดม่อนพระยาแช่

การจัดตั้งหอนิทรรศการของวัดม่อนพระยาแช่ เนื่องด้วยในปัจจุบันวัดม่อนพระยาแช่ ภายใต้โครงการ “เฮฮาก่อนพระยาแช่” ซึ่งมีแผนงานสร้างอาคารอเนกประสงค์ 2 ชั้น คือ อาคารต้นสุวรรณอนุสรณ์ ชั้นบน ใช้เป็นห้องสำหรับจัดประชุม อบรม และสัมมนา และชั้นล่าง ใช้เป็นห้องนิทรรศการถาวร ของโครงการ “เฮฮาก่อนพระยาแช่” ผู้ศึกษาจึงมีแนวความคิดว่าควรจัดทำส่วนหนึ่งของห้องนิทรรศการ เพื่อแสดงถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และความสำคัญของวัดม่อนพระยาแช่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เอาไว้ในสถานที่ แห่งนี้ด้วย เพื่อใช้เป็นแหล่งในการศึกษาและให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดม่อนพระยาแช่ ตลอดจนพื้นที่โดยรอบ ให้แก่ผู้ที่มาแสวงบุญ นักท่องเที่ยว และผู้สนใจ

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อศึกษา 1) เพื่อศึกษาบริบทเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย 2) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง รวมทั้งชุมชนโดยรอบ และประเพณีที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนปัญหาของวัดม่อนพระยาแช่ในฐานะเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และจากการศึกษาจะสามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังต่อไปนี้

1) สรุปผลการศึกษา

“พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” เป็นได้ทั้งพื้นที่ หรือสถานที่อันเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หรือ เป็นพื้นที่ หรือสถานที่ซึ่งมีสิ่งปลูกสร้าง หรือศาสนสถานตั้งอยู่ในพื้นที่ และคนในพื้นที่ ชุมชน รวมไปถึงคนภายนอกที่ให้ความสำคัญต่อพื้นที่ หรือสถานที่นั้นมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และยกย่องให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

“ภูเขาศักดิ์สิทธิ์” คือภูเขาที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ ศาสนา หรือตำนานในการสร้างบ้านเมืองของผู้คนในอดีต หรือเป็นสถานที่สถิตย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่ผู้คนในพื้นที่ให้ความเคารพนับถือ

“พระธาตุศักดิ์สิทธิ์” คือสถานที่ที่ประดิษฐานพระอัฐิหรือกระดูก ของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ หรือมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในพื้นที่ โดยเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับตำนาน และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองลำปาง และเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญต่อการกราบไหว้บูชาประชาชน

วัดม่อนพระยาแช่ มีประวัติศาสตร์และตำนานที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างเมืองของเมืองเขลางค์นคร อีกทั้งยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง ซึ่งก็คือ วัดม่อนพระยาแช่ โดยมี “พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่” เป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในพื้นที่ ผู้มาแสวงบุญ ตลอดจนนักท่องเที่ยว

ปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมการเลี้ยงผี ที่เคยสืบทอดกันมาในอดีต ได้เปลี่ยนแปลงและยกเลิกไป และไม่มีกิจกรรมใดๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเมืองลำปาง เหมือนเช่นพระธาตุประจำเมืองของเมืองสำคัญต่างๆในล้านนา ปัจจุบันวัดม่อนพระยาแช่ เป็นเพียงปูชียสถานหรือศาสนสถานของชุมชนหมู่บ้านที่อยู่โดยรอบและใกล้เคียง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและจุดชมวิวของเมืองลำปางเท่านั้น ทำให้การให้ความสำคัญกับตัวองค์พระธาตุ และตำนานของม่อนพระยาแช่ ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น ลดความสำคัญและถูกลดคุณค่าลงไปในอดีต คงเหลือไว้ซึ่งกิจกรรมทางวัฒนธรรมในการจัดประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 7 เหนือ (ตรงกับเดือน 9 หรือ มิถุนายน) ของทุกปี

ผู้ศึกษาจึงเสนอการเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการที่เหมาะสมของพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง สามารถเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการเพื่อให้เป็นที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ออกเป็น 4 วิธี ดังนี้ 1) การจัดทำแผนเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน และปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ 2) การจัดทำหนังสือประวัติ และความเป็นมาวัดม่อนพระยาแช่ 3) การจัดทำสื่อวีดิทัศน์ และสื่อการเรียนรู้ และ 4) การจัดตั้งหอนิทรรศการของวัดม่อนพระยาแช่

2) การอภิปรายผล

จากผลการศึกษาเรื่อง “การจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ในครั้งนี้นอกจากจะช่วยสร้างคุณค่าและความสำคัญในการเป็นสถานที่แสวงบุญของวัดม่อนพระยาแช่ และสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่จังหวัดลำปาง

แล้ว ประเด็นในการศึกษาที่สำคัญในครั้งนี้นี้จึงถือเป็นการรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดม่อนพระยาแช่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เพื่อให้ผู้คนในจังหวัดลำปางได้กลับมาเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ในฐานะที่เป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” อีกครั้งหนึ่ง

ด้านการศึกษาดูแลพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญ ด้วยกระบวนการสร้างคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ ภายใต้แนวความคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Place) และแนวความคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ซึ่งนำมาสู่การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของวัดม่อนพระยาแช่ ตามแนวความคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource Management) ด้วยการจัดทำแผนเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน คือ “พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่” และปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โดยรอบพระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ เพื่อเป็นการส่งเสริมและรักษาคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้อยู่อย่างผสมกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม

ด้านการจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตามแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) และ แนวความคิดการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (Cultural Interpretation) ซึ่งจะเป็นแนวทางในการที่จะช่วยจัดการให้พื้นที่แห่งนี้สามารถเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ด้วยการจัดทำสื่อวีดิทัศน์ และสื่อการเรียนรู้ ของวัดม่อนพระยาแช่ เพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูลและองค์ความรู้ให้แก่ประชาชนในจังหวัดลำปาง และประชาชนทั่วไป ได้เกิดความเข้าใจและเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของ พระธาตุวัดม่อนพระยาแช่ ในฐานะที่เป็นสถานที่แสวงบุญ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแล้ว นอกจากนี้แล้วการจัดการที่เส้นทางการท่องเที่ยว (Cultural Mapping) ภายในบริเวณวัดเพื่อใช้เป็นสื่อในการให้ข้อมูลเส้นทางการท่องเที่ยวในบริเวณวัดม่อนพระยาแช่ ตลอดจนใช้เป็นสื่อในการเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ให้นักท่องเที่ยว และผู้ที่มาแสวงบุญ ณ วัดม่อนพระยาแช่

จากการบูรณาการองค์ความรู้แบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ซึ่งนำไปสู่การจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้วยรูปแบบและวิธีการจัดการที่เหมาะสม สามารถเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการเพื่อให้เป็นที่แสวงบุญ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น 4 วิธี ดังนี้ 1) การจัดทำแผนเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน และปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ 2) การจัดทำหนังสือประวัติ และความเป็นมาวัดม่อนพระยาแช่ 3) การจัดทำสื่อวีดิทัศน์ และสื่อการเรียนรู้ และ 4) การจัดตั้งหอนิทรรศการของวัดม่อนพระยาแช่ จึงเป็นวิธีการและรูปแบบเพื่อให้การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้นประสบความสำเร็จ บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ และดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เพื่อให้การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้นเกิดคุณค่า (Values) เกิดการอนุรักษ์ (Conservation) และเกิดการพัฒนา (Development) ตลอดจนเพิ่มพูนมูลค่า (Value Added)

3) ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการศึกษาเรื่อง “การจัดการพื้นที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์วัดม่อนพระยาแช่ ให้เป็นสถานที่แสวงบุญและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ให้เกิดคุณค่า (Values) เกิดการอนุรักษ์ (Conservation) และเกิดการพัฒนา (Development)

ตลอดจนเพิ่มพูนมูลค่า (Value Added) ซึ่งในส่วนการจัดตั้งหอพุทธการของวัดม่อนพระยาแช่ เพื่อใช้เป็นสถานที่ใช้ในการศึกษาและให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัดม่อนพระยาแช่ ตลอดจนพื้นที่โดยรอบ ให้แก่ผู้ที่มาแสวงบุญ นักท่องเที่ยว และผู้สนใจ โดยองค์ประกอบของเนื้อหาและโครงสร้างของหอพุทธการ ควรประกอบไปด้วยเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และความสำคัญในพื้นที่ของวัดม่อนพระยาแช่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เอาไว้ในหอพุทธการ ตลอดจนโครงการ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดม่อนพระยาแช่

บรรณานุกรม

- Aksrondit, Thianchai. (2002). **Chuthat : Bot Bat Lae Kwam Mai Khong Phra That Nai Anu Phumipak Usakane Korani Suek Sa Kwam Chuea Rueang Phra That Pi Koed Nai Lanna.** (In Thai) [Chuthat or Revering the Relic of the Buddha : Context and Symbolism of Phrathat (Stupa) in Southeast Asia Sub-region, a Case Study of Beliefs in Lanna Regarding Stupas as Pilgrimage Centers and the Twelve-Year Cycle] Thesis Degree Master of Arts Program in Regional Studies. Chiang Mai: The Graduate School, Chiang Mai University.
- Australia ICOMOS. (2000). **The Burra Charter: the Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance.** Victoria: Australia ICOMOS Secretariat.
- Boonyasurat, Woralun. (2001). **Viharn Lanna.** (In Thai) [Lanna Buddhist Architecture]. Bangkok: Mueang Boran.
- Chalernpow Ko Anantakool, Paritta. (2003). **Chao Mae - Khun Pu - Chang Sor - Chang Fon Lae etc. Wa Dua Pee Tee Kam Lae Nattakam.** (In Thai) [Chao Mae - Khun Pu - Chang Sor - Chang Fon and etc. to Ritual and Dramatic and etc.]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Chotisukhratn, Sngwn. (2010). **Tam Nan Mueang Nuea.** (In Thai) [Northern Myth]. 4th Printed. Nonthaburi: Sripanya Publishing.
- Chuwichian, Prapat. (2012). **Sang Satsanasathan Son Thap Susan Phuen Thi Sak Sit Dang Doem.** (In Thai) [Build Places of Worship Overlay Cemetery, Original Sacred Space]. Suvarnabhumi Samosorn. Retrieved February 3, 2016. from website Sujit Wongthes <http://www.sujitwongthes.com/suvarnabhumi/2012/05/11052555>.
- Damrikun, Suraphon. (2002). **Phaen Din Lanna. [Lanna Land]** 2nd Printed. Bangkok: Mueang Boran.

- Durkheim, E. (1915). **The Elementary Forms of the Religious Life**. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Encyclopedia of Thai Cultural Foundation. (1999). **Sa Ra Nu Krom Watthanatham Thai Phak Nuea Lem 15**. (In Thai) [Encyclopedia of Northern Thai Culture, Volume 15]. Bangkok: Encyclopedia of Thai Cultural Foundation, Siam Commercial Bank.
- Faculty of Architecture, Silpakorn University. (1988). **Khumue Kan Phattana Laengthongthiaw Thang Kay Ya Phap Praphet Wat Lem 2 : Wat Nai Phak Nuea**. (In Thai) [Manual of Tourism Development of Physical Measurement Volume 2: The Temple in Northern Thailand]. Bangkok: Silpakorn University
- Frederick, H. (1992). **Myths and Legends of Japan**. New York: Dover Publications.
- Hongsuwan, Pathom. (2005). **Tamnan Prathat Khong Chon Chat Tai : Kham Sam Kan Lae Patisamphan Rawhang Phuttasatsana Kap Kham Chuea Dang Doem**. (In Thai) [The Buddha Relics Myths of The Tai People: Significance and Interaction Between Buddhism and Indigenous Beliefs]. Thesis Degree DOCTOR OF PHILOSOPHY in Program of Thai Language, Thai Language Department. Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- ICOMOS. (2007). **The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Site – Proposed Final Draft**. 10 April 2007.
- Jan-ngam, Sang. (1988). **Sat Sa Na Satra**. [Religiology]. 1st Printed. Bangkok: Thai Watana Panich.
- Jiajanpong, Monwipa. (1980). **Karn Suek Sa Ekkasarn Rueang Tam Nan Pra Phuddhabat Lae Prathat**. (In Thai) [An Evaluation and Analysis on Tamnan Phra Bai and Phra Dhatu : A Library Study]. National Research Council of Thailand. (a Copy of The Document).
- Kengphanich, Sathaporn. (2016). **Kan Chad Kan Phuen Thi Pho Khao Sak Sit Wat Mon Praya Chae Hai Pen Thi Swaeng Bun Lae Thong Thiaw Choeng Watthanatham**. (In Thai) [Management of the Sacred Mountain of Wat Mon Phraya Chae for Pilgrimage and Cultural Tourism]. Thesis Degree Master of Arts Program in Art and Culture Management. Chiang Mai: The Graduate School, Chiang Mai University.
- Kirdsiri, Kreangkrai. (2010). **Lanna Kap Kan Pen Morradoklok**. (In Thai) [Lanna Towards the World Heritage]. Lanna World Heritage Project's, Northern Provincial Cluster 1 , Financial Year B.E. 2553. Bangkok: Usakane.

- Kirdsiri, Kreangkrai. (2008). **Chumchon Kap Phumithat Wattanatham**. (In Thai) [**Community and Cultural Landscape**]. Bangkok: Usakane.
- Kittikant, Thanathorn. (2014). **Mahathat**. (In Thai) [**Large Stupa**]. Bangkok: Matichon.
- Lertcharnrit, Thanik. (2011). **Kan Chad Kan Sapphayakon Watthanatham**. [**Cultural Resource Management**] Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Lertvicha, Pornpilai. (1991). **Khai Pra Tu Doi Mu Ban Lanna**. (In Thai) [**Open the Lanna Village**]. Bangkok: Institute of Rural Development.
- Longman Group UK Limited. (1992). **Longman Dictionary of English Language and Culture**. England: Longman Group UK Limited.
- Na Lampang, Rasi. (Editor). (2005). **Lampang Nai Phong Sa Wa Dan Thai Thin Nuea**. (In Thai) [**Lampang in Northern, Thailand Annals**]. Lampang: The Public Relations Office, Lampang.
- Naess, Arne. (1995). *Mountains and Mythology*. **Journal: Trumpeter**, Volume 12, Issue 4, 1995.
- Office of Archaeology and National Museum, The Fine Arts Department. (1999). **Tha Bian Borannawatthu, Silapawatthu Nai Krop Krong Khong Wat Lae Ekkachon, Phutthasakkarat 2521 – 2539, Lem 2**. [**Antiquities, Arts Work in Belongings of Temple and Private B.E. 2521 – 2539 Volume 2**]. Bangkok: Samapun Published Co., Ltd..
- Office of the National Culture Commission, Ministry of Culture and Faculty of Architecture, Silpakorn University. (2006). **Neaw Tang Kan Jud Kan Phumithat Watthanatham**. (In Thai) [**Guidelines for Cultural Landscape Management**]. Bangkok: Amarin Printing & Publishing Public Company Limited.
- Ongsakul, Sarassawadee. (2008). **Pra Wat Ti Satra Lanna**. (In Thai) [**Lanna History**]. 4th Printed. (Revised Edition and Additions). Bangkok: Amarin.
- Pongsapich, Amara.. (1994). **Wattanatham Satsana Lae Chattiphan**. (In Thai) [**Culture, Religion and Ethnic Group : Analysis of Thai Social in Anthropology**]. 3rd Printed. Bangkok: Chulalongkorn University Printing House.
- Prathepmongkolmuni. (2010). **Prawatti - Tamnan Lampang Nai Chue Khelangnakorn, Lamphakappanakorn, Kukkuttanakorn, Nakornlampang Nai Nung Sue Tang Tang Thi Pho Ha Di**. (In Thai) [**History - Myth of Lampang in Name of Khelangnakorn,**

- Lamphakappanakorn, Kukkuttanakorn, Nakornlampang in Book and Etc.]. November 19, 2010. Lampang: n.p.
- Premchit, Sommai and Team. (2009). **Pha Je Di Nai Lanna Thai**. (In Thai) [Stupa in Lanna, Northern Thailand]. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Royal Institute. (1999). **Photjananukrom Chabap Rachabandhittayasathan Phutthasakkarat 2542**. (In Thai) [Dictionary Thai of Royal Institute B.E. 2542]. Bangkok: Royal Institute.
- So Sethaputra. (1982.) **New Model English-Thai Dictionary**. Volume II M to Z. Bangkok: Thai Watana Panich.
- Sukhothai Thammathirat University. (2012). **Watthanatham Kap Kanthongtiaw**. (In Thai) [Culture and Tourism]. Nonthaburi : Major of Arts, Sukhothai Thammathirat University.
- The 7th Regional Office of Fine Arts, Nan. (2012). **Bap Fom Khun Tha Bian Borannasathan : Wat Mon Praya Chae**. [Historic Site Registration Form : Mon Praya Chae Temple]. (a Copy of The Document). Financial Year B.E. 2555. Nan: The 7th Regional Office of Fine Arts, Nan, The Fine Arts Department.
- The Conservation of Historic Site Group's, The 7th Regional Office of Fine Arts, Nan, The Fine Arts Department. **Bapphang Phuenti Kan Khuen Tabian Bo Rannasathan in Phathat Mon Phraya Chae**. [Historic Site Registration Plan Area of Stupa in Mon Phaya Chae Temple]. (a Copy of The Document).
- The Fine Arts Department. (1982). **Kan Khuen Tabian Bo Rannasathan Phak Nuea**. (In Thai) [Registration to a Historic Site in Northern, Thailand]. The 4th Regional Office of Fine Arts. Historic Site Registration and Observation Project. Bangkok: Office of Archaeology, The Fine Arts Department.
- The Hamlyn Publishing Group Limited. (1971). **Encyclopedic World Dictionary**. England: The Hamlyn Publishing Group Limited.
- Tungcharoen, Wiroon. (2009). **Visaitat Silapa Watthanatham**. (In Thai) [Vision of Art and Culture]. Bangkok: Publishing Srinakharinwirot University.
- Valipodom, Srisak. (1999). **Phu Kao Sak Sit Kap Kwam Pen Sakon**. (In Thai) [Sacred Mountain with the Universality]. Mueang Boran Journal. Bangkok: Mueang Boran.
- Vatsyayan, Kapila. (Edited). (1991). **Concepts of Space: Ancient and Modern**. New Delhi: Indira Granhi National Centre for the Arts Abhinav Publications.

Waranan Sowanee. (2009). **Sacred Mountain : Interpretation of Sacred Place in Thailand.** Thesis Degree DOCTOR OF PHILOSOPHY in Program of Architectural Heritage Management and Tourism (International Program). Bangkok: Graduate School, Silpakorn University.

Wikipedia. **Sacred mountains.** the free encyclopedia. Wikimedia Foundation, Inc., from. https://en.wikipedia.org/wiki/Sacred_mountains. (March 7, 2016).

Wongkam, Benjawan. (Editor). (2004). **Doi Luang Chiang Dao.** (In Thai) [Chiang Dao Mountain]. Chiang Mai: Thailand Research Fund (TRF), North Region Office.

กิติกรรมประกาศ:

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับสนับสนุนทุนการศึกษาแก่นิสิตนักศึกษาบัณฑิตศึกษา เพื่อใช้ในการค้นคว้าวิจัย ประจำปี 2558 ของมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี และทุนสนับสนุนการวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา ปีงบประมาณ 2559 จาก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุรพล ดำริห์กุล เป็นอย่างสูง ที่เป็นผู้จุดประกายในประเด็นการศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์ และขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุกรี เกสรเกศรา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และ รองศาสตราจารย์ ดร.วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่คอยให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ด้วยดีเสมอมา จึงขอกราบขอบ พระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณสำนักศิลปากรที่ 7 จังหวัดน่าน และสำนักศิลปากรที่ 8 จังหวัดเชียงใหม่ ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่สำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนเอกสารหนังสือที่เกี่ยวข้อง จึงขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ สหสาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่เอื้อเฟื้อและให้ความอนุเคราะห์ให้ยืมอุปกรณ์และเครื่องมือ คอมพิวเตอร์ ตลอดจนหนังสือ ตำรา และเอกสารงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องที่เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์